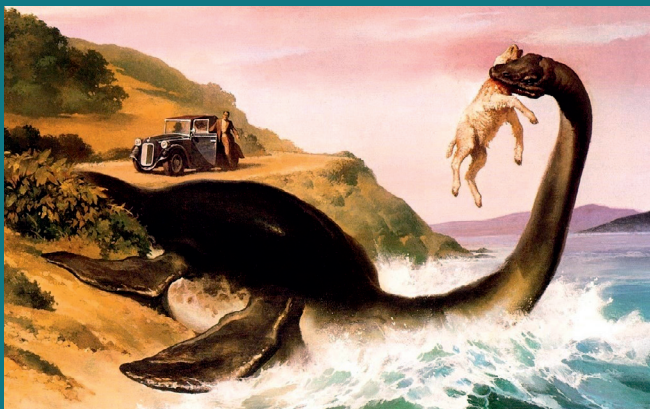

folkvet.

Skotsk dam fyller år

folkvett.

ORGAN FÖR VETENSKAP OCH FOLKBILDNING

Folkvett är organ för Föreningen Vetenskap och Folkbildning (VoF), som har till uppgift att främja folkbildning om vetenskapens metoder och resultat. Särskilt tar föreningen som sin uppgift att i fri opinionsbildning bekämpa de felaktiga föreställningar som förekommer i frågor som kan avgöras vetenskapligt. Se vidare <www.vof.se>.

Folkvett utkommer sedan 1983 med 4 nr/år. ISSN 0283-0795.

Adress: c/o Föreningshuset Sedab AB, Virkesvägen 26,
120 30 Stockholm.

E-post: folkvett@vof.se

Prenumeration: Ingår i medlemsavgiften till VoF, 250 kr/år.
Prenumeration utan medlemskap: 250 kr/år.

Redaktörer: Sven Ove Hansson (ansvarig utgivare)
08/87 87 78, Jesper Jerkert 08/790 95 51, Peter Olausson, 0304/
60 10 64, Martin Rundkvist 08/717 42 13, Aija Šadurskis 08/720
44 58, Frida Walström 070/405 48 36. Redaktionen bistås av en
redaktionskommitté, där VoF:s styrelse ingår.

Grafisk form: Mikael Nyberg.

Skriftliga bidrag till *Folkvett* – artiklar, debattinlägg, recensioner, notiser – är alltid välkomna. Angivande av litteraturreferenser uppmuntras, däremot uppmanas till försiktighet med noter. Alla bidrag granskas av redaktionen. Eftersom VoF drivs ideellt kan skribenter inte arvoderas. Om inget annat överenskommits kan publicerat material komma att läggas ut på internet. *Folkvett* indexerar i Artikelsök.

Manusstopp för nr 4/2013: 31 oktober 2013.

Nystart för Waldorf, men varför?

REGERINGEN HAR nyligen aviserat att den kommer att satsa 10 miljoner kronor på utbildning av lärare och förskollärare med Waldorfinriktning.¹

Läraryhögskolan som tidigare bedrev utbildning av Waldorflärare blev en del av Stockholms universitet i januari 2008. Universitetet granskade kursplanerna och litteraturlistorna. Man fann att litteraturen till stor del var ovetenskaplig och att studenterna undanhölls relevant kunskap som ingår i den vanliga lärarutbildningen. Universitetet beslutade därför i juni 2008 att inte godkänna kursplanerna inom Waldorfläraryhögskolan, vilket i praktiken medförde att denna utbildning lades ner. Men nu vill alltså regeringen starta den igen.

Det ska bli intressant att se hur regeringen kommer att motivera sitt beslut. Har regeringen överprövat Stockholms universitets bedömning och kommit till en annan slutsats om vetenskapligheten? Har Waldorfhögskolan

Huvudräkning, Nikolaj Bogdanov Belskij, 1895

lämnat in nya, vetenskapliga kursplaner? Eller anser regeringen att waldorfläroarutbildningen ska tillåtas fortsätta stå på ovetenskaplig grund? ✍

Not

1. <www.lararnasnyheter.se/lararnas-tidning/2013/09/04/waldorfbildning-raddad>.

80 år med Nessie

Peter Olausson hyllar världens mest älskade fiktiva sjöorm med anledning av 80-årsjubileet.

OM MAN SKA tro allt som sägs har näst intill varje *loch* i Skottland åtminstone tidvis hyst ett sjömonster av något slag. Men det är bara ett av dem som blivit världsberömt.

När man ska beskriva det eventuella monstret i Loch Ness så finns det en tidig berättelse som är obligatorisk i sammanhanget: den om hur missionären Sankt Columba på 500-talet i kraft av sin helighet motade bort ett monster. Bortsett från att händelsen som den beskrivs utspelades i floden Ness (som rinner från sjön till havet) och nedteknades över hundra år efter att den skulle ha inträffat, så är det största problemet att sådana så kallade hagiografier över heliga män och kvinnor har sämsta tänkbara rykte som historiska källor. Det kryllar av monster, demoner, änglar och mirakler i dem. Om det funnits en gammal och levande tradition om ett monster i eller

vid Loch Ness så får man leta efter den någon annanstans än i *Vita Columbae*.

Går man till senare tiders folksägnelser så finner man en mängd berättelser om så kallade *kelpies* och *each-uisges*. De är motsvarigheter till den skandinaviska bäckahästen, den som kan anta hästskepnad för att lura ner folk i dju-

Den stora sjöormen, Hans Egede, 1734

pet. Man har berättat om sådana i Loch Ness, men även i locharna Arkaig, Lochy, Lomond, Morar, Maree, Oich, Quoich och Shiel, för att bara nämna några. Många av observationerna gjordes före 1900-talet och är därmed äldre än monstret i Loch Ness.

För det var i *Inverness Courier* den 2 maj 1933 som man för första gången kunde läsa om ett monster i Loch Ness. En ej namngiven person (hon hette Aldie Mackay) hade på håll skymtat en val-liknande puckel som rört sig i vattenet. När hennes berättelse återgavs myntades begreppet, och typiskt nog fick det redan från början en påhittad his-

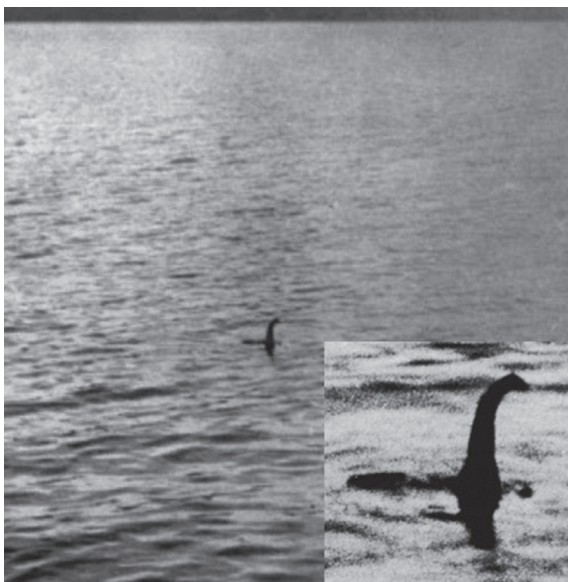

Fig. 1. "Kirurgens bild" (1934). En av de mest berömda bilderna som finns är kraftigt beskuren. Skalan framgår bättre i den obeskurna bilden där Nessie ser närmast ynklig ut.

toria: "Loch Ness has for generations been credited with being the home of a fearsome monster..." Reportern Alexander Campbell skulle bli en framträdande figur i Nessies historia. Han var även *water bailiff* (tillsyningsman för vattendrag) och tillbringade sålunda mycket tid på och kring Loch Ness. Enligt egen uppgift såg han monstret hela 18 gånger.

Efter den första artikeln följde ett antal insändare i tidningen från folk som plötsligt kommit på att de hade sett

saker, eller hört andra som berättat om saker som de hade sett. Många av breven var anonyma. Campbell misstänks ha skrivit flera av dem.

I augusti kunde man läsa den mest dramatiska beskrivningen dittills. Några dagar tidigare hade herr och fru Spicer kommit körande då ett mycket stort och mycket underligt djur gått över vägen en liten bit framför dem. De uppskattade dess längd till 7,5 meter och höjden till 1,2 meter. Djuret hade en lång hals och rörde sig ryckigt. Vad paret Spicer än såg eller trodde sig se, så var detta den första artikeln om varelsen som fick verklig uppmärksamhet. Det var nu som hypen satte igång; det var nu Loch Ness blev ett begrepp.

Höjdpunkten i Nessies karriär inträffade nog den följande vintern. I mitten av december 1933 skickade *Daily Mail* en grupp utvalda till Loch Ness för att leta reda på monstret en gång för alla. Ledaren, Marmaduke A. Wetherell, anlätades på grund av sina erfarenheter som storviltjägare i Afrika – inte, får man förmoda, på grund av sina erfarenheter som skådespelare och filmregissör.

Jägaren fick snart upp ett spår. På stranden hittades stora, tydliga fotavtryck. Djuret måste ha varit uppemot sex-sju meter långt, trodde han. Dagarna före jul skickades gipsavgjutningar till experterna i London.

I mitten av december 1933 skickade Daily Mail en grupp utvalda till Loch Ness för att leta reda på monstret en gång för alla.

Under hela helgen belägrades Loch Ness med omnejd av journalister, monsterjägare och sensationslystna. Efter nyår fick man resultatet: fotspåren kom från en flodhäst. Dessutom var alla avtrycken identiska. På den här tiden var det inte ovanligt med askfat, paraplyställ och liknande som tillverkats av fötter från exempelvis flodhästar, och det var uppenbart att någon nyttjat ett sådant tillhygge för att förfalska spåren. Wetherell blev utskrattad. Vem som låg bakom lär vi aldrig få veta.

Däremot vet vi vem som låg bakom den mest berömda föregivna bilden på monstret. Wetherell var förbittrad på *Daily Mail* och arrangerade ett fototillfälle: "De ska få sitt monster!" En fjäderdriven leksaksbåt försågs med en konstgjord dinosaurieliknande hals med huvud. Läkaren Robert K. Wilson åtog sig att förmedla fotot till tidningen med en hopdiktad berättelse om hur det tagits. Han ville dock inte få sitt namn förknippat med bilden, som därför kallas "kirurgens bild" (fig. 1). Det finns också en mindre lyckad tidigare bild i serien som inte blivit lika känd. En av de inblandade avslöjade det hela på 1970-talet, ett avslöjande som märkligt nog inte uppmärksammades förrän 1999. Innan dess hade en rad andra monsterlösa lösningar funderats ut. Den originellaste gick ut på att bilden föreställde en simmande elefant som använde snabeln som en snorkel.

1951 arrangerade Lachlan Stuart höbalar till ett monster som han fotograferade. Mest talande är nog att så enkla förfalskningar kunde lura så många så länge.

En omständighet som till synes talar för monstrets existens är mängden vittnesmål. *Alla* rapporter kan väl inte vara missuppfattningar, inbillningar eller påhitt? Men den

Fig. 2. Hugh Gray (1933). Denna första bild har fått ganska lite uppmärksamhet. Det är svårt att dra några särskilda slutsatser av den.

som accepterar dem på grund av deras antal får genast ett nytt problem. Många vittnesmål låter sig inte kombinera med varandra. Kanske det finns eller har funnits flera monster? (Att Nessie dött är en lösning som lanserats.) Eller har det undergått kraftiga förändringar, såväl fysiska som beteendemässiga? På 1930-talet sågs det flera gånger på land, men sedan dess har det varit nog så svårt att få ens dåliga bilder på det i vattnet. Förr kunde observationer pågå uppemot en halvtimme, medan man det senaste

halvseklet har fått vara glad för en sekundglimt på flera kilometers avstånd. Fotografierna som tagits är otydliga, fejkade eller både och – åtminstone de som vi hittills fått se. Strömmen av kameraförsedda turister till Loch Ness, som varit stadig i 80 år, borde rimligtvis ha alstrat mängder av belägg, åtskilliga av god kvalité, om monstret inte samtidigt hade drabbats av motsvarande blygsel. De senaste årens digitala explosion med mobilkameror och webbkameror har bara gett oss ytterligare några små sud-dar att studera. Ofta säger sig fotografen inte ha märkt något särskilt när bilden togs utan upptäckt den suspek-ta detaljen senare. Utöver andra förklaringar som nämns längre fram kan det vara en fågel som flyger förbi, där de höjda vingarna bildar "monstrets" hals.

Den viktigaste faktorn har kallats *expectant attention*, den förväntansfulla uppmärksamhet som även den mest skeptiske kan ha svårt att skaka av sig när sjön kommer i sikte. Inget vattendrag i världen torde studeras lika inten-sivt, och givetvis får myriader av spänt granskande ögon förr eller senare syn på *något*. Och det som på andra sjö-ar är en icke-händelse blir här en stor nyhet: "Den enda anledningen till att någon kan påstå att filmen visar ett monster är att den togs vid Loch Ness." (Kommentar till en typiskt intetsägende film från 2007; upphovsmannen Gordon T. Holmes säger sig även ha filmat älvor.) Likt UFO-rapporter kan de allra flesta observationerna ges någon standarddiagnos, en mindre andel kräver mer jobb, men hur man än anstränger sig så blir där alltid kvar några vittnesmål som inte kan ges en definitiv förklaring, med eller utan monster.

Det kan poängteras att Loch Ness har såväl goda

som dåliga egenskaper ur övervakningssynpunkt. Sjön är långsmal, man har särskilt god utsikt från den nordvästra sidan (Stuarts bild är tagen från den sydöstra stranden

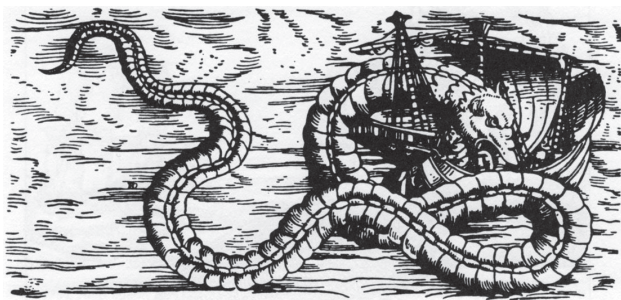
Fig. 3. Lachlan Stuart (1951). Platsen där bilden togs har identifierats: "pucklarna" ligger i decimeterdjupt vatten. Fotografen berättade för en bekant att han använt höbalar.

tvärs över sjön). Ytan på 56 km² motsvarar en trettiondel av Vättern. Å andra sidan är sjön 227 meter djup, och sikten går mot noll bara några meter under ytan.

Innan vi går in på olika förklaringar av observationer så ska det sägas att de spektakulära detaljerade rapporter-

na – den ringlande sjöormen, den hornförsedda jätteödlan eller Spicers vandrande urtidsdjur – är ytterst få. Om det bara berott på dem hade Loch Ness knappast varit omtalad än idag. De absolut flesta som har sett något berättar om en oformlig puckel, något oidentifierbart som höjer sig en smula över vattenytan, som regel på stort avstånd. Sådana observationer är också lättare att ge monsterlösa förklaringar, som sälar, uttrar och vågor.

Sälar var länge en tänkbar förklaring (gräsälar kan bli

Olaus Magnus sjöorm, 1555

upp till tre meter långa) med problemet att sälar, så vitt man visste, inte fanns i Loch Ness. Men 1985 slogs det slutgiltigt fast att sälar verkligen letar sig upp hela vägen från havet på jakt efter lax. Uttrar är välkända invånare i sjön och har länge förekommit inom kryptozoologin. Den klassiska sjöormen med flera pucklar i rad kan förklaras med en rad sälar eller uttrar som simmat på rad och uppfattats som ett enda djur.

Det är okänt svårt att uppskatta storleken på något man ser på håll, än svårare när föremålet befinner sig vid

vattenytan; står observatören på stranden kan det vara vanskligare än man tror att avgöra om avståndet är exempelvis 25, 50 eller 100 meter. En säl på 25 meters håll kan lätt bli en betydligt större best om man tror att den är 100 meter bort. Därtill kommer vår tendens att minnas saker som större än de var (jämför Malm, *Folkvett* 4/2011).

Stockar har ofta föreslagits som förklaring, såväl flytande på ytan (där grenar och rötter kan bilda suggestiva illusioner) som nere i vattnet (där de ger utslag på ekolod). En spridd förklaring går ut på att stockar som hamnat i sjön stiger och sjunker på grund av förruttnelsegaser som ansamlas och sedan släpps ut. Ibland ska de rentav kunna ge stockarna en sorts jet-drift. Detta verkar dock vara en skrivbordskonstruktion. De som letat stockar på botten har hittat dem på ett fåtal grunda platser, men inga som uppvisat gasbildning. Däremot är "halvsjunkna" stockar som svävar mellan vattenytan och botten vanliga. Dessa kan förklara många utslag på ekolod, inte minst sedan man kommit på hur de kan röra sig.

Redan i början av 1900-talet upptäcktes så kallade seicher i Loch Ness. När vinden blåser utmed sjöns längdriktning pressas vattnet mot den ena änden. När vinden mojar strömmar vattnet tillbaka. Hela vattensystemet hamnar i svängning, som när man lutar på en balja vatten. Ibland kan en stående våg uppstå som sträcker sig över hela sjöns längd. Själva vågen går inte att se med blotta ögat, men en effekt är att vattnet strömmar fram och tillbaka mellan sjöns ändar. I mitten av sjön är vattennivån konstant men strömningshastigheten störst. Under sådana omständigheter kan föremål på vattenytan driva mot vinden.

Liknande vågor som böljar fram och tillbaka kan även uppstå under vattenytan, mellan lager av kallare och varmare vatten. De är långsammare och betydligt större än några vågor på ytan; i Loch Ness har man uppmätt tio meter höga undervattensvågor. Stockar under vattnet som sätts i rörelse av dem kan ge egendomliga utslag på ekolodet. Dessutom ger ekolod även (svaga) utslag för skillnaden mellan vattenlagren, och därmed även för de väldiga undervattensvågorna. Kan det förklara en del märkliga observationer?

Ett annat vågfenomen som föreslagits handlar om interferens. En stilla dag färdas en båt med god fart i sjöns längdriktning. Svallvågor bildas, går ut mot stränderna, reflekteras och möts igen. Interferensmönstren kan då bilda relativt höga vågor, mitt ute i sjön och till synes utan orsak, eftersom båten vid det laget är långt borta. Sådana vågor skulle kunna förklara en del pucklar som dykt upp och försvunnit.

Hur är det då med den berömda plesiosauren? Redan 1933 föreslogs att svanödlorna kanske inte alls dog ut för 65 miljoner år sedan, utan att minst en individ fortfarande simmade runt i Loch Ness (detta var för övrigt några år före den sensationella återupptäckten av kvastfeningen). Men en sådan jättereptil kan inte finnas i Loch Ness av flera anledningar. Vattnet är för kallt för stora växelvarma djur (om de nu var växelvarma?), djur som andas luft får gå upp till ytan långt oftare än Nessies tvivelaktiga facit, och till sist så formades Loch Ness under den senaste istiden och skildes från havet för sisådär 14 000 år sedan.

Om det finns ett monster, av ett eller annat slag, i Loch Ness så går det att bevisa genom att visa upp det. Om det

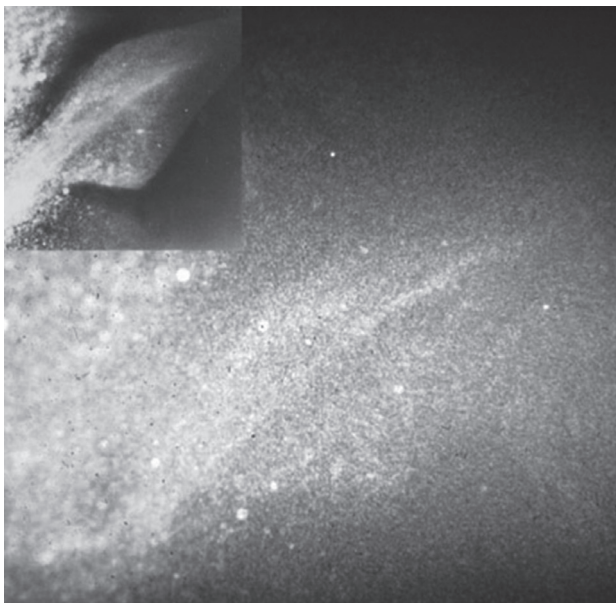

Fig. 4. Fen-bilden (1972). En undervattenskamera tog en mängd bilder med bubblor och slam. En av dem "förbättrades" och retuscherades till en tydlig fena. Zoologen Sir Peter Scott föreslog namnet "Ness-monstret med rombisk fena", på grekiska Nessiteras rhombopteryx, som vetenskapligt namn. Artnamnet behövdes för att kunna fridlysa det eventuella monstret.

inte finns något monster i Loch Ness så är det mycket besvärligare att bevisa eftersom man i allmänhet inte kan bevisa icke-existens.

Ett potentiellt tungt argument som lagts fram mot Nessie går ut på att det inte finns tillräckligt mycket fisk i sjön för ett rovdjur av nämnvärd storlek. Men då har man bara räknat fisk som aldrig lämnar sjön, inte vandrande

arter som lax och ål. Eftersom de senare utgör den absolut största mängden fisk i Loch Ness så finns det mer än gott om mat åt det tänkta monstret.

Det finns entusiaster som menar att vetenskapen blundar för monstret, på samma sätt som vetenskapen sägs ignorera UFO:n, parapsykologi, nära döden-upplevelser och så vidare. Det är helt enkelt inte sant. Att det skulle finnas ett stort och tidigare okänt djur i sjön är inte sannolikt men heller inte omöjligt; det går inte att avfärda på förhand. En rad mycket ambitiösa fältstudier har gjorts, såväl sådana där man observerat sjöns hela yta under längre perioder som sådana där man omsorgsfullt undersökt och letat igenom sjön (och dessutom fått reda på en hel del om dess biologi, geologi med mera). Bilder och vittnesmål har tagits på allvar, så långt det varit möjligt. Att det rimligtvis inte finns ett stort djur i Loch Ness är en slutsats som dragits sedan den prövats ordentligt; om det funnits så hade vi hittat det.

Å andra sidan kan man leta hur länge som helst efter ett monster som inte finns. Den enda begränsande faktorn är hur länge folk orkar intressera sig – och det finns inget som tyder på något minskande intresse. Som världens mest tillgängliga och bekväma kryptozoologi, det är bara att åka dit och titta, har Nessie klara fördelar jämfört med andra superstjärnor som snömannen och Bigfoot. Det finns förvisso de som har intresse av att myten hålls vid liv. Adrian Shine vid Loch Ness Centre har fått kritik för sin skeptiska hållning: "Hur många kommer hit för att se den stora fisken i Loch Ness, eller den stora vägen i Loch Ness?" Minst lika viktigt på lång sikt är när enstaka personer då och då har sett något som gjort så stort intryck

på dem att de tillbringat resten av sitt liv med att försöka återfinna vad det än var. Och så hålls historien vid liv.

Allt talar för att monstret i Loch Ness kommer att leva kvar, om inte i sjön så åtminstone i det allmänna medvetandet, i ytterligare 80 år – minst. 🐉

KÄLLOR & LÄSTIPS

Adrian J. Shine, www.lochnessproject.org, Loch Ness & Morar Project – undersökningar av två sjöar.

Adrian J. Shine och David S. Martin, "Loch Ness habitats observed by sonar and underwater television", *The Scottish Naturalist* 1988, s 111–199.

Dick Raynor, www.lochnessinvestigation.com.

Roland Watson, lochnessmystery.blogspot.com – påläst och energisk anti-skeptisk monsterforskare som vill "reclaim the monster".

Bengt Sjögren, *Berömda vidunder* (Settern 1980).

Tage la Cour, *Myter och mysterier* (Bra Böcker 1973), s 229–244.

Myter och Mysterier (Det Bästa 1984), s 141–145.

Steven McKenzie, "Monsters Inc: Scottish lochs and their creatures", BBC 4 mars 2013.

Emma Ailes, "Loch Ness Monster: Is Nessie just a tourist conspiracy?", BBC 14 april 2013.

Martin J. Pitt, "Should we believe in the Loch Ness Monster?", *The Pantaneto Forum*, nr 9 2003.

Thomas Malm, "Djur och odjur: Prolog till en tvärvetenskaplig kryptozoologi", *Folkvett* 4/2011.

Dokumentärfilmen "Death of Loch Ness", serien MonsterQuest på History Channel, 4 februari 2009, <http://www.youtube.com/watch?v=Z1xeHWproQ0> – en bara lätt okritisk sammanfattning.

Wikipedia: Loch Ness; Loch Ness Monster.

NOTISER

Tyskarna testar vidare

SOM FRAMGICK av vårt förra nummer (s. 29ff) så genomför den tyska skeptikerorganisationen GWUP varje år tester med personer som säger sig besitta paranormala förmågor. Nu har de dessutom genomfört tester för den belgiska (flamskspråkiga) organisationen SKEPP:s räkning. SKEPP står för *Studiekring voor Kritische Evaluatie van Pseudo-wetenschap en het Paranormale*. I oktober 2012 utlyste SKEPP ett pris på en miljon euro till den som inom ett års tid demonstrerade paranormala förmågor (se *Folkvett* 3/2012, s. 75f). Flera europeiska skeptikerorganisationer lovade att hjälpa till med testandet om det skulle behövas. Två tyskar anmälde intresse och har därför nu testats av GWUP för att ha chansen att gå vidare till ett slutgiltigt test i SKEPP:s regi.

Första kandidaten var Gerhard Gabrisch, som med ett slagruteliknande instrument gjort av metalltråd skulle detektera en mobiltelefon i stand-by-läge. Tio margarinaskar placerades på golvet.

Man lottade fram vilken som skulle rymma mobiltelefonen. Samtliga askar täcktes sedan över med kakelplattor. Gabrisch skulle under blindade förhållanden i 13 testomgångar detektera mobiltelefonen. För att gå vidare till det skarpa miljoneurotestet krävdes minst sju rätt. Gabrisch fick fyra. Det räckte inte för att

*Britta som Idun,
Carl Larsson, 1901*

gå vidare, men var likväl nytt rekord i denna typ av test bestående av 13 testomgångar med 1/10 sannolikhet att ha rätt av en slump i varje försök.

NOTISER

Gabrisch sade sig efter testet inte alls betvivla sin förmåga, men medgav att han måste försöka förstärka den.

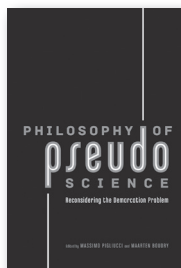
Den andra kandidaten var Burkhard Krocker, som kallade sig medium och helare. Han skulle detektera under vilken av tio papplådor som ett äpple besprutat med insektsgift låg. Även här genomfördes 13 testomgångar. Krocker använde sin tomma hand som "instrument", och förde den i luften ovanför papplådorna. Han fick endast ett rätt, och verkade snarast chockad över resultatet.

(Källa: *Skeptiker* 2/2013, s. 72–73.)

JJ

Ny antologi om pseudovetenskap

CHICAGO UNIVERSITY PRESS har under 2013 utgivit antologin *Philosophy of Pseudoscience: Reconsidering the Demarcation Problem*, som redigerats av Massimo Pigliucci och Maarten Boudry. Några texter handlar, som bokens underti-

tel berättar, om demarkationsproblemet, dvs. problemet att ange gränsen mellan vetenskap och pseudovetenskap. Andra handlar om pseudovetenskapens sociologi, om övernaturlighetsbegreppet, om argumentation, om pseudovetenskapens kognitiva rötter, och mycket annat. Två bidrag är skrivna av svenskar: Sven Ove Hansson skriver om hur man bör definiera vetenskap och pseudovetenskap, och undertecknad skriver om varför det inte finns någon anledning att tro på alternativmedicinare som påstår att deras metoder inte kan prövas vetenskapligt.

JJ

Ur arkivet

”Strunt av detta slag skickas ibland in till tidningarna och gallras normalt. UNT beklagar det inträffade.” Den generade rättelsen fanns i *Upsala Nya Tidning* den 24 februari 1987. Dagen innan hade de nämligen publicerat en artikel rubricerad ”Cheopspyramiden – Enorm generator för okänd kraft”. Författaren Jørgen Juhldal var annars mest aktiv inom alternativmedicin. (*Folkvett* 2/1987)

”Man ska enligt Forshufvud bland annat: undvika apparater med platta sladdar med bara två ledare, skruva ur säkringen till sovrummet varje kväll innan man lägger sig, måla väggen mot grannen med elektriskt ledande färg, undvika att tala i mobiltelefoner eller sladdlösa telefoner, hålla sig på minst två meters avstånd från lågenergilampor, förbjuda sina barn att leka med radiostyrda leksaker, samt äta antioxidanttabletter men först tvätta bort tablettens yttersta skikt med vatten.” Sven Ove Hansson recenserar en bok med krångliga råd till den förment elöverkänslige. (*Folkvett* 4/1998)

”Vi ska förmodligen inte hjälpa den som ser ut att behöva hjälp, för det är bara en själ på reinkarnationens krokiga stig som håller på att lära sig någonting viktigt. Eva Svensson säger själv att ett barn som blivit negligerat av sina föräldrar förmodligen är en själ som behöver lära sig något om ensamhet.” Johan Sperling får en lektion i ljus, värme och medmänsklighet à la new age på Harmoni-expo. (*Folkvett* 4/2007)

*Athena håller en hjälm och ett spjut, med en uggla, ca 490 f.Kr,
Metropolitan Museum of Art, Rogers Fund, 1909*

Månadens horoskop

Av leg. swami & cert. medium **Madame B. Arnumh**

Elchocken

22/12 – 19/1

En katt kommer närmare än vad som känns bekvämt. Du kommer att dricka relativt stora mängder av något slags vätska. Planera din ekonomi.

Kattkvinnan

20/1 – 18/2

Du läser ett horoskop. Den här månaden är planeterna positionerade till din fördel. Ta det långa benet före om du kan. Betänk din ekonomiska situation.

Viskarna

19/2 – 20/3

Du kommer inom en snar framtid att äta någonting. Ibland känner du att tiden inte riktigt räcker till. Din ekonomi kan vara viktig för dig.

Lemuren

21/3 – 19/4

En vän eller släkting till dig bär glasögon. Imorgon kommer solen att gå upp lite senare än idag. Håll koll på ekonomin.

Ekoxen

20/4 – 21/5

Att bära tonade glasögon kommer att visa sig vara fördelaktigt under ljusare årstider. Täck dina öron vid kyla. Var försiktig med ekonomin.

Skillingarna

22/5 – 21/6

Du kan uppleva något slags klåda. Syre är viktigt för dig. Håll uppsikt över ekonomin som kan vara skral mot slutet av månaden.

Tunghäftan

22/6 – 22/7

En vän eller släkting vänder sig till dig med en personlig fråga, som du svarar på. Var varsam i ekonomiska frågor.

Baconet

23/7 – 22/8

Se upp med alkohol. Om du väljer att dricka kan du känna dig trött dagen efter. Du vill ha ordning på din ekonomi.

Farstun

23/8 – 22/9

Någon kommer under denna period att tänka bättre om

dig än tidigare. Du kommer att använda kläder av flera olika material. Ekonomin behöver du hålla under uppsikt.

Sågen

23/9 – 22/10

Du har inga problem att tolka text under denna period. Du äter gärna mat som går att mala med tänderna. Ha uppsikt över ekonomin.

Champinjonen

23/10 – 22/11

Du har nyligen sett en medelstor hund, och detta påverkar ditt sinnestillstånd. Din ekonomi är av vikt.

Flytten

23/11 – 21/12

Du kommer inom en snar framtid att se grus eller sand. Du förflyttar dig delvis till fots. Se över din ekonomi.

Horoskopförsäljare, Wien 1905–1914, fotograf: Emil Mayer.

Bombdetektor- bluffarna

Det finns många sätt att skaffa sig nackdelar i krig och brottsbekämpning. Att förlita sig på slagrutor är kanske det dummaste. **Jesper Jerkert** berättar.

JAMES McCORMICK OCH ADE 651

Under de senaste tre–fyra åren har internationell nyhetspress uppmärksammat två bluffar med icke fungerande bomb- eller knarkdetektorer. Båda har dragit in enorma pengar. Den ena apparaten heter ADE 651. Rapporteringen tog fart i januari 2010, då en brittisk affärsman, James McCormick, häktades misstänkt för bedrägeri. Hans företag ATSC Ltd. tillverkade och exporterade ADE 651, bland annat till Iraks armé. I samband med häktningen belade Storbritannien apparaten med exportförbud.^{8,14}

Pressen hade dock uppmärksammat ADE 651 redan tidigare. I november 2009 fanns en artikel i *New York Times*

där apparaten prisades av den irakiske generalmajoren Jehad al-Jabiri, chef för inrikesministeriets antibombgrupper, samtidigt som amerikanska militärer uppgav att de inte trodde det allra minsta på ADE 651. "Jag tror inte att det finns någon trollstav som kan känna av sprängämnen", sammanfattade en amerikansk generalmajor på plats i Irak.¹⁵

"Trollstaven" består av en utskjutbar antenn monterad på ett handtag för att lätt kunna svänga i horisontalplanet och därmed kunna peka i olika riktningar runt omkring handhavaren. Till handtaget kan man koppla en sladd som går till ett slags kortläsare. I det reklammaterial som McCormick spred påstods att ADE 651 kunde känna av vapen, ammunition, knark, människokroppar med mera, och allt detta på upp till en kilometers avstånd (upp till fem kilometer om man färdades i flygplan), under jorden, genom väggar och under vatten. Om apparaten kan känna av så många saker, borde man inte få utslag hela tiden åt alla håll? Det är här kortläsaren kommer in. Handhavaren kan sätta i ett lämpligt plastkort med diverse streckkoder, och vips så känner ADE 651 av just det som du letar efter.¹⁵

Dessa påståenden är ju ganska fantastiska i sig, och ännu mer fantastiskt blir det när man får reda på att ADE 651 inte kräver någon energikälla (t.ex. ett batteri). I stället påstods den drivas av användarens "statiska elektricitet" och den huvudsakliga fysikaliska mekanismen uppgavs vara "elektrostatisk magnetisk jonattraktion",¹⁵ men det förekom också uppgifter från återförsäljare om att ADE 651 utnyttjade "kärnkvadropolresonans" eller "kärnmagnetresonans".¹⁸

ADE 651 påstods kunna känna av vapen, ammunition, knark, människokroppar med mera på en kilometers avstånd.

Dessa fysikaliska påståenden var nonsens, och i själva verket tycks prototypen till ADE 651 ha byggts upp kring en påstådd golfbollsdetektor, som man nog ska betrakta som en skämtartikel.¹³ McCormick gav manicken ett mera seriöst utseende, försåg den bl.a. med den nämnda plastkorts läsaren och lät så småningom förpacka och leverera den i en stor svart väska med en finish som för tankarna till dyr säkerhetsutrustning. På så sätt kom tillverkningskostnaden för varje exemplar att bli drygt 60 pund, men sedan bluffen börjat rullas upp i massmedia avslöjades det att al-Jabiri för Iraks räkning köpte detektorerna för ett styckpris på mellan 23 000 och 35 000 pund.¹¹ Totalt verkar irakierna ha betalat McCormick ungefär 55 miljoner pund för ADE 651, en verkligt svindlande summa.¹³

I maj 2013 dömdes James McCormick vid domstolen

Old Bailey i London till tio års fängelse för bedrägeri.⁴ Man kan förmoda att hundratals liv släckts av bomber som man trott sig kunna upptäcka med hjälp av ADE 651.^{13, 15, 16} Trots att irakisk militär borde ha dragit öronen åt sig när McCormick arresterades i januari 2010 framkom det att militären fortsatte att använda apparaten flera veckor senare.¹³ Och än värre: av en AFP-artikel i maj

*Odysseus och Kirke med ett annat trollspö,
Jan van Bijlert, tidigt 1600-tal.*

2013 framgick att irakiska soldater *fortfarande* använder ADE 651. De vet att den inte fungerar, men de måste lyda order uppifrån om att fortsätta använda den.¹⁰

GARY BOLTON OCH GT200

Den andra bluffen under senare år rör apparaten GT200, som har samma principiella utseende som ADE 651: en antenn som kan svänga runt i horisontalplanet, ett hand-

tag samt en hållare för kort som sägs ställa in apparaten på att känna av någon särskild substans. (Till skillnad från ADE 651 är GT200:s korthållare inbyggd i handtaget.) Även GT200 såldes av ett brittiskt företag, Global Technical Ltd. Apparaten har framför allt exporterats till Mexiko och Thailand, och den brittiska staten var behjälplig med exporten åtminstone mellan åren 2001 och 2004.¹⁹

I Mexiko har både armén och polisen använt GT200 för att leta efter narkotika och sprängämnen. Fram till april 2009 hade mexikanska armén köpt 521 exemplar till en total kostnad av över tio miljoner dollar. Men det var först i början av 2010, efter att tvivlen på ADE 651 kommit i dagen, som Storbritanniens regering lät kontakta Mexiko för att varna för att GT200 kanske inte fungerade.¹² Ett vetenskapligt test genomfördes i Mexiko i oktober 2011 som del av en domstolsprocess. Det visade att GT200 är värdelös under dubbelblindförhållanden (men alldeles utmärkt om man redan vet det rätta svaret). Många som använt GT200 i Mexiko, eller haft ansvar för användningen, har dock reagerat med skepsis på uppgifterna om att apparaten inte skulle fungera.¹⁹

I Thailand har GT200 använts av armén, säkerhetsstyrkor och andra. Organisationen Human Rights Watch uppmanade i februari 2010 landets regering att sluta låta arresteras människor på grundval av GT200:s utslag.¹² Även här togs apparaten i försvar av användare och befälhavare. Den thailändska regeringen lät dock det statliga institutet NECTEC genomföra ett dubbelblint test i februari 2010. Testet utföll negativt, och premiärministern beordrade säkerhetsstyrkorna att sluta köpa GT200 samt att låta undersöka de redan inköpta exemplaren närmare.¹⁹

Global Technicals chef, Gary Bolton, dömdes i juli 2013 för bedrägeri, och straffet fastställdes i augusti vid Old Bailey till sju års fängelse.¹⁹ Förhoppningsvis kan domen påskynda officiella och entydiga avståndstaganden från GT200 i Mexiko och Thailand. Apparaten har hunnit orsaka mycket stor skada, både i form av oupptäckta bomber och i form av felaktigt arresterade och även oskyldigt dömda.

Några år tidigare utspelade sig historien om Quadro Tracker, som även kallades Positive Molecular Locator och som såldes mellan 1993 och 1996. Quadro Tracker ser ut som en liten låda i mobiltelefonstorlek, med en antenn av krom som sticker ut och kan svänga i horisontalplanet, och som då kan peka mot det som handhavaren letar efter. Till utseendet är den alltså en klar föregångare till ADE 651 och GT200. Quadro Tracker såldes av Wade Quattlebaum, som hade upptäckt att han kunde ställa in apparaten på att känna av något särskilt genom att stoppa in ett förprogrammerat "frekvenschip". Likheten med kortläsarna på ADE 651 och GT200 är uppenbar. Quattlebaum tog mellan 400 och 8000 dollar per exemplar av sin Quadro Tracker, där prisskillnaderna framför allt berodde på hur många frekvenschip som medföljde. Kunderna var bland andra skolor och polisen.⁵ I reklamen för Quadro Tracker kunde det heta att den kunde peka ut var försvunna personer var, bara man hade tillgång till ett fotografi eller ett fingeravtryck, och detta oavsett hur långt borta personen nu befann sig. Vidare sades apparaten vara så känslig att den kunde peka ut inte bara personer som hade knark i fickan, utan även personer som hade tagit droger och som därför hade spår av dessa i blodet."Därför

måste stor försiktighet iakttas när en person visiteras, så att man inte anklagar personer som faktiskt inte har knark på sig”, varnar reklamaterialet.⁵

Alltihop var förstås för bra för att vara sant. Ett allvarligt slag mot Quadro Tracker utdelades av tv-programmet *Dateline NBC*, som sände en granskning 1996. Vid det laget hade dock redan FBI påbörjat en undersökning, och man hade bl.a. låtit Sandia National Laboratories genomföra en analys av apparaten. Analysen visade att Quadro Tracker bara var en plastlåda som innehöll lite kablar och en antenn, och kablarna var inte kopplade till något. Vidare visade det sig att ett av ”frekvenschipsen” bestod av ett papper med fastlimmade frysta myror.^{6, 20} Quadro Tracker förklarades vara en bluff.

**Quadro Tracker
var en plastlåda
som innehöll lite
kablar och en
antenn, och
kablarna var
inte kopplade
till något.**

Quattlebaum och hans kompanjoner åtalades 1996 för bedrägeri, men blev i en federal domstol 1997 till slut helt frikända från brott.²⁰ De övergick sedermera till att tillverka och marknadsföra ”MOLE programmable detection system”, som befanns vara en likartad icke-fungerande detektor.⁷

LOUIS J. MATACIAS SLAGRUTOR I VIETNAMKRIGET

Som läsaren inser finns en rak idélinje från Quadro Tracker till de senare GT200 och ADE 651. Och apparaterna är

helt enkelt uppklädda slagrutor. Sedan flera decennier är den mest använda slagrutevarianten s.k. pekare (eller vinkelpekare), som består just av antennliknande metallstick-

Sökande efter mineraler, Georgius Agricola, 1556

or som genom små handrörelser kan fås att svänga i horisontalplanet och därmed peka i olika riktningar. Varken sådana eller de äldre grenklykorna har någonsin visat sig pålitliga i vetenskapliga undersökningar.⁹ Det som skiljer Quadro Tracker, GT200 och ADE 651 från vanliga vinkelpekare är bara att man har monterat pekarna i handtag och lagt till kortläsaren och några förtroendeingivande men irrelevanta sladdar. Funktionssättet, med utslag som är känsliga för små handrörelser, är exakt detsamma som för vinkelpekare.

Handtagen, ”frekvenskorten”, den påstådda elektroniken och de svarta, stadiga väskorna har naturligtvis bidragit till att militär och polis lurats att köpa dessa dyra slagrutor. Det kan dock vara värt att notera att militär slagruteanvändning är äldre än de nämnda bluffdetektorerna. Två etnologer konstaterade i en forskningsartikel från 1969 mest i förbigående att det var välkänt att slagrutor använts av amerikanerna i det då pågående Vietnamkriget.² En nyhetsartikel i *New York Times* 1967 berättar att man använde vanliga vinkelpekare, ofta tillverkade av trådgalgar.¹ Den grundligaste redogörelsen för amerikanskt rutgänger i Vietnam har jag funnit i en bok utgiven 1979 av slagrute- och parapsykologientusiasten Christopher Bird.³

Historien tog sin början 1966 då Louis J. Matacia, en lantmätare från Virginia som utfört konsultuppdrag för den amerikanska militären, hörde att försvarsminister Robert McNamara efterlyste nya idéer för att lösa svåra militära problem. Matacia, sedan länge slagruteentusiast, ansåg att han kunde bidra med en sådan idé, nämligen att finna fiendens tunnlar och minor med slagruta. Han fick visa upp sina förmågor för ett antal militärer i en uppbyggd vietnamesisk övningsby vid militärbasen i Quantico, Virginia. Många var skeptiska, men tillräckligt många blev entusiastiska för att Matacia skulle få fortsätta sina demonstrationer och så småningom även utbilda soldater i marinkåren i konsten att finna tunnlar och annat med slagruta. Matacia ansåg sig inte endast kunna ange riktningen till saker och ting, utan även avståndet och andra sifferuppgifter. Dessa fick han fram genom att räkna upp allt större avstånd och se när pekaren reagerade, eller ge-

nom att leka "tjugo frågor" och ställa frågor till pekaren som kunde besvaras med ja eller nej (där utslag åt ena hållet betydde ja och åt andra hållet nej). Dessa frågetekniker är allmänt kända bland rutgångare. Enligt Birds framställning lyckades Matacia vid en senare demonstration – efter att verksamheten blivit omtalad genom *New York Times* artikel – imponera storligen på militärerna, men då ska man minnas att Birds redogörelse helt bygger på intervjuer med Matacia själv.³

Marinkårssoldater tycks således ha använt slagrutor i Vietnam under några år, men marinkåren tog officiellt avstånd från slagruteanvändning 1971, och Pentagon uttalade aldrig något stöd. Istället skedde användningen i vissa soldatgrupper med stöd av lokala befälhavare. Bird anade att rutgångeri i slutändan inte vore särskilt bra för det militära etablissemangen: "Ironiskt nog är rutgångeri också ett hot mot militärer överallt, ty om exempelvis fiendens ubåtsflotta kunde spåras med en så enkel teknik, vad skulle då hända med antiubåtskrigföringens väldiga apparat?"³

PRESTIGE OCH GODTROGENHET

Att människor under lång tid kan leva i villfarelse är välkänt inom psykologin, inte minst med anknytning till pseudovetenskapliga påståenden och manicker. Att förklara hur människor fallit för bluffdetektorerna är därför inte särdeles svårt, utan kräver mest att man på lämpligt sätt kombinerar välkända psykologiska mekanismer. Om man ska framhålla någon speciell omständighet här så är det kanske att det inom säkerhetsmedvetna branscher är mycket vanligt med falsklarm.¹⁷ Många har väl t.ex. varit

med om att bli visiterade när en metalldetektor pipit på en flygplats. I 99 fall av 100 hittas inget olagligt, och sådana erfarenheter ger säkerhetspersonal hög tolerans mot falsklarm – vilket bombdetektorerna måste ha givit många gånger. Om bombdetektorn å andra sidan missar en bomb som sedan exploderar, kan det i förödelsen vara svårt att fastställa hur den smugglades in och huruvida man verkligen ska lasta bombdetektorn.

Utöver detta skulle jag vilja peka på två mer allmänna faktorer. För det första har somliga investerat mycket prestige (och pengar) i bombdetektorernas trovärdighet och därför varit synnerligen ovilliga att tänka om. För det andra har man – säkert som en följd av att man investerat prestige och pengar – inte velat gå med på att vetenskapliga undersökningar ger någon intressant eller giltig kunskap. Efter att ett vetenskapligt test i Thailand visat att GT200-detektorn

inte fungerar tog arméchefen den i försvar och sade bland annat: "Operatörerna på marken kan använda den effektivt. Det kanske inte kan förklaras vetenskapligt, men jag säger sanningen." Och vidare: "Då mannarna är imponerade och har begärt att få utrustningen är det befälhavarens plikt att upphandla den".¹⁹ Och den ovan nämnde

*Kvast som slagruta.
Johann Gottfried Zeidler &
Christian Thomasius, 1700.*

generalmajoren al-Jabiri, som svarade för inköp av ett stort antal exemplar av ADE 651 till Iraks armé, besvarade en kritisk journalistfråga på följande sätt:

”Jag bryr mig inte om Sandia eller Justitiedepartementet eller någon annan. Jag vet mer om den här frågan än amerikanerna. Faktum är att jag vet mer om bomber än någon annan i världen.”¹⁵

Denna attityd har jag stött på många gånger: man förnekar att en vetenskaplig undersökning kan ge någon intressant kunskap, för den ”riktiga” kunskapen handlar om själva manicken och om det som ska återfinnas – i detta fall alltså bomber. På precis detta sätt brukar rutgångare vifta bort vetenskapliga undersökningar med att de själva har stor erfarenhet av att gå med slagruta och av att finna det som de letar efter.

I och för sig kan man tvivla på att just al-Jabiri talar sanning. År 2011 greps han nämligen av irakiska myndigheter, misstänkt för att ha tagit emot stora mutor av McCormick för att köpa in ADE 651.¹¹ Om bara betalningen är den rätta kan nog ganska många vara beredda att offentligt försvara galenskaper.

Något liknande kan nog sägas om James McCormick som sålde ADE 651. Till en början är det tänkbart att han trodde på ADE 651. Han sägs t.ex. själv till en början ha ”kalibrerat” varje exemplar av sin detektor så att den skulle kunna finna människor – detta gjorde han med sitt eget blod (!) – och han har sagt till en journalist att teorierna bakom bombdetektion och rutgångeri är väldigt lika varandra.^{13,14} Enligt min erfarenhet är det ganska vanligt att rutgångare ärligt tror på den egna förmågan och teo-

rin. Å andra sidan är McCormicks apparat rena kopian av Quattlebaums Quadro Tracker, och det verkar osannolikt att McCormick skulle vara okunnig om de avslöjande skrivierna om den. En person som först arbetade nära McCormick men senare slog larm om bedrägeriet har också hävdade att McCormick sagt att ADE 651 gjorde precis vad den skulle. På frågan vad detta närmare bestämt var svarade McCormick: "It makes money".¹³

Trodde Quattlebaum på sin Quadro Tracker? Hans advokat hävdade att han inte kunde vara någon medveten bluff eftersom medvetna bluffmakare aldrig skulle försöka sälja sina produkter till just polisen.⁵ Jag tror inte att det är ett bra argument; poliser och militärer torde vara lika lättlurade som folk är mest, och deras utbildningar ger dem inga verktyg att föra vetenskapliga metodresonemang. Ett mycket bättre argument för att tro på Quattlebaums ärlighet är att det han påstod att Quadro Tracker kunde åstadkomma ligger helt i linje med vad många rutgångare tror att de kan åstadkomma med sina grenklykor eller vinkelpekare. I rutgångarnas kretsar höjer få på ögonbrynen åt påståenden om att man kan peka ut riktningen till en försvunnen person genom att svepa med bockade metalltrådar över ett fotografi eller en karta. Vad som i slutändan hände i historierna med Quadro Tracker, GT200 och ADE 651 var att rutgångarnas påståenden stötte på en skepsis och en granskning som de inte brukar utsättas för. I två fall av tre hamnade försäljarna i fängelse.

SLUTORD

Bluffmetoder har en benägenhet att överleva och återkomma i ständigt nya skepnader. De har särskilt stor

chans att nå framgång när de utlovar lösningar på svåra och akuta problem. Bägge dessa poänger illustreras tydligt av historierna med icke-fungerande bombdetektorer. Säkert dyker de snart upp igen.

REFERENSER

1. Hanson W. Baldwin, "Dowsers detect enemy's tunnels", *New York Times*, 13 oktober 1967, s. 17.
2. Linda K. Barrett & Evon Z. Vogt, "The urban American dowser", *Journal of American Folklore* 82, 1969, s. 195–213. Uppgiften om Vietnam på s. 197.
3. Christopher Bird, *Divining: The Art of Searching for Water, Oil, Minerals and Other Natural Resources or Anything Lost, Missing or Badly Needed*, London/Sydney: Macdonald and Jane's, 1979, s. 199–214.
4. Robert Booth, "Fake bomb detector conman jailed for 10 years", *The Guardian* 2 maj 2013, <<http://www.theguardian.com/uk/2013/may/02/fake-bomb-detector-conman-ja-led>>.
5. Brian Doherty, "Box of dreams", *Reason* november 1996, tillgänglig på <<http://reason.com/archives/1996/11/01/box-of-dreams>>.
6. C. Eugene Emery, Jr., "How Do TV's Pseudoscience Specials Rate? And the Case of the Quadro Tracker", *Skeptical Inquirer* Jan/Feb 1997, s. 20–21.
7. Kendrick Frazier, "Sandia Tests MOLE Detector, Finds Only Chance Performance", *Skeptical Inquirer* Jan/Feb 2003, s. 6–8.
8. Caroline Hawley & Meirion Jones, "Export ban for useless 'bomb detector'", *BBC Newsnight* 22 januari 2010, <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/newsnight/8471187.stm>>.
9. Jesper Jerkert, "Slagrutan i folketro och forskning", i J. Jerkert & S. O. Hansson (red.), *Vetenskap eller villfarelse*, Stockholm: Leopard, 2005, s. 11–37, 309–312.
10. Ammar Karim (AFP), "Iraq still using James McCormick's fake bomb detectors at checkpoints", 3 maj 2013, återgiven

- i flera publikationer och tillgänglig bl.a. via <<http://ow.ly/kFMIL>>.
11. Jack Kim, "Iraq police official charged in bomb device scandal", *International Business Times* 17 februari 2011, tillgänglig på <<http://www.ibtimes.com/iraq-police-official-charged-bomb-device-scandal-268213>>.
 12. Marc Lacey, "Mexico Is Warned on Drug Detector", *New York Times* 16 mars 2010, s. A4, tillgänglig på <<http://www.nytimes.com/2010/03/16/world/americas/16mexico.html>>.
 13. Steven Morris, Meirion Jones & Robert Booth, "The 'magic' bomb detector that endangered lives all over the world", *The Guardian* 23 april 2013, tillgänglig på <<http://www.theguardian.com/uk/2013/apr/23/magic-bomb-detector-lives-risk>>.
 14. Riyadh Mohammed & Rod Nordland, "British Man Held for Fraud in Iraq Bomb Detectors", *New York Times* 24 januari 2010, s. A12, även tillgänglig på <<http://www.nytimes.com/2010/01/24/world/europe/24scanner.html>>.
 15. Rod Nordland, "Iraq Swears by Bomb Detector U.S. Sees as Useless", *New York Times* 4 november 2009, s. A1, tillgänglig på <<http://www.nytimes.com/2009/11/04/world/middle-east/04sensors.html>>.
 16. Jay M. Pasachoff, "Pseudoscience and the Iraq War: Bogus 'Bomb Detectors' Cost Money and Lives", *Skeptical Inquirer* May/June 2010, s. 5–6.
 17. Benjamin Radford, "Why People Believed Fake Bomb Detectors Worked", *Discovery News* 30 april 2013, <<http://news.discovery.com/human/psychology/why-people-believed-fake-bomb-detectors-worked-130430.htm>>.
 18. Wikipedia, "ADE 651", <http://en.wikipedia.org/wiki/ADE_651>, läst 2013-09-03.
 19. Wikipedia, "GT200", <<http://en.wikipedia.org/wiki/GT200>>, läst 2013-09-03.
 20. Wikipedia, "Quadro Tracker", <http://en.wikipedia.org/wiki/Quadro_Tracker>, läst 2013-09-03.

Pseudovetenskapen i Quick-målen

*En del av bevisningen mot Thomas Quick var ett minnestest. **Joacim Jonsson** granskar testet närmare.*

THOMAS QUICK, numera Sture Bergwall, är en av Sveriges värsta seriemördare genom tiderna. Eller rättare sagt var. Från att ha fällts för åtta mord (och erkänt många fler) har han frikänts för samtliga. I domarna fanns i stort sett ingen teknisk bevisning, utan de baserades på att Quick erkände brotten och kände till fler detaljer än vad man kunnat läsa sig till i tidningar.

Det finns flera tveksamheter i utredningarna. Till exempel fick Quick beroendeframkallande mediciner som enligt en sakkunnig granskare bidragit till de falska erkännandena.¹ Under utredningen av mordet på Yvonne Levi fick Quick ange mordvapnet, och i elva olika förhör gav han nio olika svar tills han slutligen kom rätt.²

MINNESEXPERTEN SVEN ÅKE CHRISTIANSON

I de flesta rättegångar återkom samma personer som åklagare, förhørsledare och försvarsadvokat. Dessutom var det

oftast samma personer som var terapeut och sakkunnig psykolog. I hela sju av åtta erkända mord (och fem av sex rättegångar) var nuvarande psykologiprofessorn Sven Åke Christianson den expert som fick uttala sig om hur pålitliga Quicks minnen var.³

Christianson arbetade enligt den freudianska teorin att starkt obehagliga upplevelser under barndomen kan trängas bort automatiskt i medvetandet.

De försvinner dock inte helt utan får personen att uppföra sig underligt. Dessa beteenden är en form av omedveten kroppslig kommunikation om de ursprungliga upplevelserna.⁴

Sven Åke Christianson. Foto: Sthlms univ.

Quick skulle alltså ha mördat sina offer på grund av traumatiska barndomsupplevelser han inte mindes medvetet. I boken *Traumatiska minnen* från 1994 nådde Christianson ut med minnesteorin till en större allmänhet, trots att den redan då var kontroversiell bland forskare och nu anses pseudovetenskaplig.⁵ Samtidigt förde han samtal med Quick som sedermera resulterade i boken *I huvudet på en seriemördare* (2012).

Minnesteorin var emellertid inte det enda pseudovetenskapliga inslaget som Christianson bidrog med. År 2000 dömdes Quick för mordet på norska Trine Jensen och Gry Storvik som begicks på 1980-talet. Liksom tidigare åberopades Christianson som sakkunnig om minnespsykologi av både åklagare och Quick. Enligt domen⁶ fanns ingen teknisk bevisning, utan den grundade sig helt på att Quick lämnat uppgifter om mordet som bara gärningsmannen kunnat känna till. Christiansons roll var att avgöra detta som expert. För att säkerställa att Quick inte fått information på annat sätt vittnade utredarna i domen om att de inte givit någon information till honom, samt att han haft mycket begränsad tillgång till norska tidningar som skrivit om mordet.

Efter detta grundar sig domen till stor del på ett test Christianson genomförde för att avgöra hur mycket Quick visste. Testet har i en granskning visat sig vara grovt missvisande och specialanpassat för Quick.

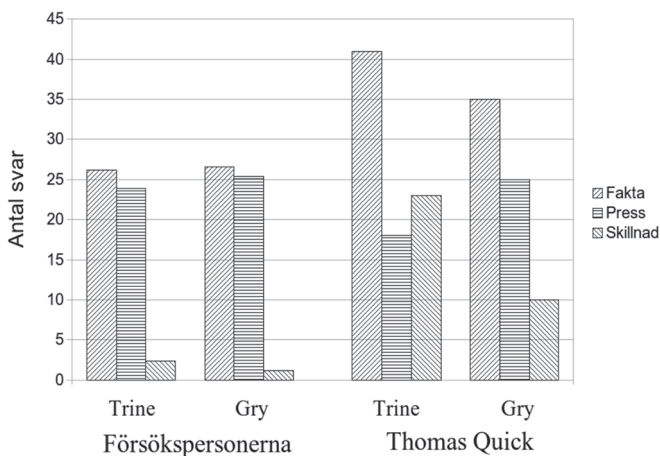
CHRISTIANSONS MINNESTEST

Så här gick testet till enligt domen:⁶

”Sven-Åke Christianson har på psykologiska institutionen vid Stockholms universitet gjort ett test på tio manliga svensktalande personer i åldrarna 26 till 48 år. Två av dem var poliser. Försökspersonerna fick var sin uppsättning kopior av norska tidningsurklipp rörande mordet på Trine Jensen och Gry Storvik. Med ledning av dem skulle de var för sig gå in i rollen som gärningsman och så detaljerat som möjligt på ett övertygande sätt beskriva hur mordet genomförts. De fick formulär med frågor om kontakten mellan offer och gär-

ningsman, beskrivning av offret, fordon, transport, fyndområ-
det, offret och platsen där offret anträffats samt skadebilden.
Testet tog sex timmar att genomföra. Svaren delades in i två
kategorier. Antalet svar som var riktiga i jämförelse med fakta
jämfördes med antalet svar som var riktiga i jämförelse med
korrekta pressuppgifter. [...] På motsvarande sätt jämfördes
uppgifter som Thomas Quick lämnat under polisutredning-
en.”

Här är resultatet:

Domarens slutsats:

”Skillnaderna är alltså för Thomas Quicks del omkring tio gånger större än försökspersonernas. Resultatet medger slutsatsen att Thomas Quick har haft tillgång till avsevärt fler faktauppgifter än vad som publicerats i tidningarna.”

Det är onekligen stora skillnader, och Quick tycks känna till många fler fakta än försökspersonerna. Men frågan är hur testet har gått till.

GRANSKNING AV MINNESTESTET

Rickard L. Sjöberg, docent i medicinsk psykologi, har för Quicks advokats räkning granskat detta test ur metodsynpunkt.⁷ Han har granskat följande frågor:

1. Har samma metod använts för att testa de olika individerna?
2. Mäter testet det man tänkt mäta och har bedömningarna gjorts enligt konsekventa principer?
3. Beror eventuella skillnader mellan grupper/individer på slumpeffekter?

Här följer en sammanfattning av felen som Sjöberg hittat under sin granskning.

Samma metoder?

Under testet fick de tio testdeltagarna sex timmar på sig att utifrån tidningsurklipp sätta sig in "i rollen som gärningsman" och svara på 29 frågor om mordet på Trine Jensen respektive 27 frågor om mordet på Gry Storvik. Dessa svar jämfördes sedan med de uppgifter som Thomas Quick lämnat till polisen under utredningen; med andra ord svarade han inte på samma frågeformulär som de tio andra. Frågan är om han ens svarade själv på alla frågor. Ett av de "rätta svaren" från Quick är en beskrivning av hans beteende under en vallning som verkar ha skrivits av någon annan.

Eftersom olika metoder alltså har använts för att få svaren från de elva testdeltagarna öppnar det upp för flera

felkällor som kan ha snedvridit analysen. Här är några få exempel på felkällor bland alla de möjliga:

- Quick hade 700 gånger mer tid på sig att sätta sig in i rollen som gärningsman jämfört med de andras sex timmar. Det innebär att han kunnat ge många fler uppgifter än de andra tio.
- Bedömningen av testet verkar inte ha gett avdrag för felaktigheter. Därmed kunde Quick bara genom att chansa få fler rätt, som i fallet med mordvapnet ovan.
- Vilka av Quicks alla uppgifter i hela utredningen har angetts som svar? Ett urval har troligtvis gjorts, till skillnad från de tio andras svar. Den som gjort urvalet kan ha varit en utredare som medvetet eller omedvetet valt de uppgifter som passar bäst med fakta.
- Quick fick besöka brottsplatserna under förhören och kan då ha fått information om dessa, från egna observationer eller muntligen av de andra som vallade honom.
- Formuleringarna i frågeformuläret tog Christianson enligt sig själv från polisens frågor till Quick:

Sen fick jag ju då från polisen frågorna i skriftlig form som man hade ställt till Thomas Quick angående Trine Jensen och Gry Storvik och det var dom frågorna då som jag ställde...⁷

Frågorna är alltså framtagna i samspel med Quick och valda efter att hans svar på dem var kända.

Vi vet inte exakt hur testet gick till, och alltså kan vi inte utesluta dessa felkällor. Vetenskapliga test ska desig-

**Quick hade
700 gånger
mer tid på sig
att sätta sig
in i rollen som
gärningsman**

*En bok av Sven Åke Christianson publicerad efter
samtal med Thomas Quick.*

nas så det inte finns något utrymme för tolkning av vad som kan ha hänt eller för fel som smugit sig in.

Vad mäter testet?

Syftet med testet var att mäta hur väl testdeltagarnas svar stämde överens med dels fakta om morden, dels uppgifter

i norska tidningar. När det gäller jämförelser med fakta föreligger dock följande brister:

- Kompetens. En del av svaren kräver expertkunskap för att kunna bedömas, till exempel rättsmedicinsk sådan för obduktionsprotokollen. Christianson verkar ha använt Rättsmedicinalverkets bedömningar av Quicks svar, men inga sådana expertbedömningar finns av de andras svar.
- Inkonsekventa bedömningar. Ingen mall för vilka svar som var rätt eller principer för att rätta fanns, vilket öppnar för subjektiva tolkningar och godtycke.
- Ingen blindning av försöksledaren. Svaren hade inte anonymiserats, och därmed kunde Christianson ta hänsyn till vem som svarat.
- Det finns tecken på att Quicks svar använts som facit vid faktabedömningarna. Till exempel står i domen om Trine Jensen: "Någon dödsorsak kunde inte fastställas". Christianson skriver dock att "TQ var den enda som angav strypning med snara som primär dödsorsak" och menar att det stämmer med fakta. Flera av frågorna är ställda så att bara gärningsmannen kan svara på dem, till exempel "Hur kom gärningsmannen i kontakt med henne?". Frågan är hur Christianson har svaret på sådana frågor om han inte redan anser sig veta vem gärningsmannen är.

Även vid jämförelser med pressuppgifterna föreligger en rad brister:

- Det finns ingen angiven rättningsmall eller bedömningsprinciper för vilka svar som är rätt. Ingen anonymisering verkar ha skett.
- Det finns ingen motivering av hur urvalet av norska pressklipp gjorts. Vilka pressklipp som deltagarna fått står inte i metodbeskrivningen, som därför är ofullständig.

- Vissa bedömningar av svaren verkar ha varit otydliga eller godtyckliga. Ett av Quicks svar om Gry Storvik som anges ha varit sanningsenligt och inte ha funnits i pressen är att "TQ har beskrivit att han hanterat kroppen på en presenning där intorkning av kroppsvätskor på kroppen skett". Men enligt mordutredningen skrev den norska tidningen *Dagbladet* att Gry blev "inpaketerad i något och paketerad med snöre". Utifrån den uppgiften är det inte långsökt att gissa på en presenning.

Uteslutande av slumpvariation

De enda tillgängliga data från testet är medelvärden. Därmed vet vi inget om variationen mellan svaren och det går heller inte att göra några statistiska signifikanstest.

Granskningens slutsatser

Testet kan inte avgöra om Thomas Quick haft tillgång till många fler faktauppgifter än vad som funnits i tidningarna. Man kan heller inte dra några andra slutsatser om mordet från det.

EN INFLYTELSERIK "EXPERT"

Så långt Sjöbergs granskning. Vad gäller Christianson själv har han i en intervju i *Svenska Dagbladet* hållit fast vid att hans insatser var sakligt utförda:⁸

– Jag arbetade utifrån de principer som vi lär ut om hur man ska förhöra och göra rekonstruktioner för att få fram så saklig information som möjligt utan att vara ledande. Det finns ingenting jag skulle ha gjort annorlunda, absolut inte.

Så du tror att han fortfarande kan vara skyldig?

– Absolut. Han har väl lämnat sådana uppgifter som måste

förklaras på något sätt. Jag väntar fortfarande på förklaringen till att han kunnat lämna så många uppgifter som bara en gärningsman kunnat känna till.

Christianson förekommer ofta i massmedia som expert. På hans egen hemsida⁹ kan man se medieinslag om styckmord i Sverige, kidnappningarna i Cleveland, Anders Behring Breiviks sinnestillstånd, Hagamannen och inte minst Thomas Quick. Fler exempel finns.

Hans böcker har också haft påverkan. Bland annat stödde sig Sveriges Psykologförbund enbart på hans böcker när de 1999 antog en kvalitetsstandard för traumatiska minnen. Så sent som 2004 stödde sig Hovrätten över Skåne och Blekinge på hans bok *Rättspsykologi* (från 1996) i sitt resonemang om bortträngda minnen i ett mål. Hans bok om seriemördare bygger som sagt till stor del på hans intervjuer med Quick.

Vill man veta mer om Christiansons ogrundade påståenden om bland annat barnpsykologi och bortträngda minnen kan man se en föreläsning av Rickard L. Sjöberg på VoF:s Youtube-kanal.¹⁰ Man frågar sig varför svenska massmedier fortfarande ser Christianson som trovärdig expert på minnen och mördare.

KÄLLOR OCH NOTER

1. Balksjö, J. (2012). Behandlingen av Quick döms ut, *Svenska Dagbladet* <www.svd.se/nyheter/inrikes/behandlingen-av-quick-doms-ut_7420274.svd> (publicerad 2012-08-14).
2. Olsson, T. & Cullberg, M. (2009). Ansökan om resning (i mål B 348/95, Hedemora tingsrätt), Advokatfirman Silbersky HB. Punkt 128.
3. Brundin Urisman, A. (2011). Att glömma och minnas igen

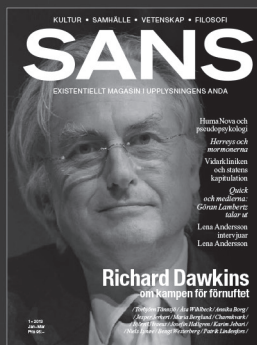
- de svenska domstolarnas bevisvärdering av bortträngda minnen, *Juridisk publikation* 2/2011, <www.juridiskpublikation.se/2b/library/files/160/Alexandra_Brundin_Urisman.pdf>
4. Sjöberg, R. L. (2010). Thomas Quicks ensamhet, *Folkvett* 3/2010.
 5. Sjöberg, R. L. (2010). Expertutlåtande var ovetenskapligt, *Svenska Dagbladet* <http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/expertutlatande-var-ovetenskapligt_4588299.svd> (publicerad 2012-04-20, uppdaterad 2012-12-22). Notera att Christianson fortfarande marknadsför boken okritiskt på sin hemsida: <svenchristianson.se/bocker/traumatiska-minnen>.
 6. Dom i mål B 1548/99, Hedemora tingsrätt (2000-06-22).
 7. Sjöberg, R. L. (2011). Utlåtande (om dom i mål B 1548/99, Hedemora tingsrätt), signerad 2011-03-29.
 8. Balksjö, J. & Wadendal I. (2012). "Quick har inte begått mordet", *Svenska Dagbladet* <http://www.svd.se/nyheter/inrikes/quick-har-inte-begatt-mordet_7397164.svd> (publicerad 2012-08-05).
 9. svenchristianson.se/arkiv/media (läst 2012-08-25).
 10. Gå till <www.youtube.com/swedishskeptics> och sök på "falsa minnen".

Sans

– en tidskrift i upplysningens anda

Du som är medlem i Vetenskap och Folkbildning får prenumerera på Sans magasin för endast 270 kr/4 nr (ordinarie pris 365 kr/4 nr).

Gå till sansmagasin.prensservice.se och ange koden 221-221117. Det går också bra att ringa kundtjänst 0770-45 71 69.

European Skeptics Congress 2013

Sverige har haft sin första europeiska skeptiska kongress. Den 23–25 augusti genomfördes European Skeptics Congress på klassiska Nalen i Stockholm. En av deltagarna var **Bruno Van de Castele** som dagligen bloggade om evenemanget på skeptoid.com. Här följer ett sammandrag av hans artiklar (fredag–söndag), redigerat och översatt av Peter Olausson och Sofie Bååth.

TORS DAG

Många anlände redan på torsdagen. Därför hölls två föredrag på ABF-huset. Dan Larhammar berättade om en rad olika sorters kvacksalveri, hur de marknadsförs och hur man bemöter dem. Sedan redogjorde Maria Berglund för hur lätt vi kan luras av våra opålitliga hjärnor. Dessa föredrag var gratis, öppna för allmänheten och hölls på svenska.

FREDAG

Dagens förste talare var något av de vetenskapliga före-

Kristine Hjulstad

läsningarnas rockstjärna. Hans Rosling och hans son Ola (Sverige) visade demografiska data. Tråkigt? – Tvärtom! Med en kombination av högteknologi (animerade grafer) och lågteknologi (toalettrullar) utmanar de publiken beträffande flera missuppfattningar och kunskapsluckor.

Näste man på scen var Denis Caroti (Frankrike). Han presenterade sin organisation Cortecs, en grupp som vill sprida vetande och kritiskt tänkande genom att skapa och dela med sig av material. Detta finns fritt tillgängligt (på franska) på deras sajt. Det var intressant att få reda på men jag hade gärna hört mer om hur själva materialet ser ut.

Förmiddagens sista talare var Kristine Hjulstad (Norge). Hon visade en del av sina magiska/vetenskapliga program för barn på 8–12 år. Hennes trick och illusioner påminde oss om att även om vi vet *att* hjärnan lurar oss så märker vi inte *hur* det går till. Det var trevligt att få detta presenterat på ett både intressant och underhållande sätt.

Efter lunch fick vi ett föredrag av Max Maven (USA). Trots att han kallats in i sista minuten så fascinerade han

publiken med sitt underhållande föredrag, som han även hållit på TAM i Las Vegas. Ämnet var vita lögner: Kan det någonsin vara bra att ljuga? Han gjorde ett stort misstag när han tog upp historien med "psychic Sally" (se även notis i detta nummer av *Folkvett*), men i övrigt var det riktigt bra. Som filosof är jag särskilt glad för de sällsynta gånger som kantiansk etik och konsekventialism tas upp i skeptiska sammanhang.

Nästa var Beatrice Mautino (Italien). Hon berättade vad hon och hennes kolleger gjort för att lära tonåringar om myter och bluffar. Detta föredrag var extremt intressant. De arbetar i tre steg: 1) visa att det falska påståendet är falskt, 2) förklara relevanta vetenskapliga fakta på ett underhållande men ändå fokuserat sätt, 3) visa hur man använder den vetenskapliga metoden i det aktuella fallet.

Sedan gav hon oss en rad exempel på hur de använde glödvandring, spikmattor, sädescirklar med mera som utgångspunkt för sådana skeptiska lektioner. Jag är lite avundsjuk på hur mycket de lyckats göra med en begränsad budget, och har samlat en rad intressanta idéer; efter vad jag hört så kommer flera andra länder också att tillämpa dem. Detta föredrag var en av dagens höjdpunkter.

Därefter följde en paneldebatt på ämnet utbildning i kritiskt tänkande. Jag är inte särskilt förtjust i paneldebatter, så även om flera intressanta frågor togs upp (kan man vara kritisk jämt, hur mycket kunskap behöver man, kan vi lita på experter och i så fall vilka?) har jag inte så mycket att säga.

Dagens sista föredrag var en riktig godbit av magikern Tom Stone (Sverige). Han gav en magisk förevisning och förklarade dessutom vad han gjorde och hur tricken fung-

erade (till exempel den så kallade förändringsblindhet som uppstår när vi flyttar blicken). Jag insåg att magi inte bara handlar om fingerfärdighet utan även om förståelse för hur vi fungerar. Som när han visade samma trick hela tre gånger, den andra gången mycket långsamt och stegvis ... Och han erkände att när han ser sig själv på film, så blir han också lurad. I likhet med Hjulstads programpunkt på förmiddagen så insåg man verkligen att även den som vet vad som händer kan bli lurad. Du har blivit varnad ...

LÖRDAG

Först ut var Shane Greenup (Australien) som ersatte Susan Gerbic (USA). Han presenterade såväl hennes ämne, gerillaskepticism på Wikipedia, som hans egna intressanta skapelse RbutR. Det är ett sätt att lagra och hitta motargument, *rebuttals*, till webbsidor. Målet är att skapa ett verktyg som signalerar om det finns kritik mot innehållet på en hemsida man besöker (även om texten är korrekt).

Greenups mål är, som han formulerade det, att erbjuda kritisk information till folk just när de bestämmer sig.

Gerillaskepticism på Wikipedia är ett projekt som syftar till att ge korrekt och skeptisk information. Det grundades av Gerbic som menade att Wikipedia är den plats där det är viktigast att informationen är korrekt. Webbplatsen ligger nästan alltid bland de tre högsta sökresultaten. En svensk medlem berättade om vad han gjorde och hur han gjorde det. Det verkar onekligen enkelt (bortsett från att jag inte skulle kalla Wikipedias koder enkla), och är ett utmärkt sätt att få fram artiklar med hög kvalitet.

Dagens andra talare var Anna Bäsén (Sverige). Hon är medicinjournalist som wallraffar om kvacksalveri och andra sorters felbehandlingar. Hon visade flera exempel på hur hon avslöjat bedrägerier, från charlataner som utgett sig för att vara läkare och hittat på diagnoser, till alternativmedicin med giftiga ämnen som arsenik. Även om det är få journalister som har möjlighet att ägna sig åt sådant, tycker jag att det är viktigt att visa att den här sortens kvalitetsjournalistik är användbar för att komma åt kvacksalveri, och hon är värd all vår respekt. Hon påpekade att dessa pseudovetenskaper är såväl farliga som kostsamma (även för skattebetalarna), men även att pressen på media innebär att det blir allt svårare att utföra sådan grävande journalistik.

Vilket för oss till tredje talaren, Michael Marshall (Storbritannien). Han pratade rappt och underhållande om hur PR och marknadsföring påverkar brittisk journalistik (liksom troligen lite varstans dessutom). Hans förklaring var att media och journalistik blivit *business*; när trycket blir allt högre på journalisterna (de producerar tre

gångar så mycket som för 20 år sedan) blir det lätt att de fyller ut med material från nyhetsbyråer och pressreleaser från företag.

Även de bästa tidningarna i Storbritannien utgörs till 49% av artiklar som kopierats, praktiskt eller bokstavligt talat. Pressmeddelanden från företag är ännu knepigare. De utger sig för att vara samhällsforskning men baseras i själva verket på undersökningar som utformats för att ge uppmärksamhet åt de företag som bekostat dem. (En tumregel från Marshall: om man hittar namnet på ett företag i fjärde stycket eller däromkring, så är det förmodligen ett exempel på sådan dålig journalistik.) De som fyller i dem gör det för pengarna; man får 1 krona per undersökning. Att de betalas ut först när man samlat ihop 400 kr innebär att man bekymrar sig ännu mindre för vad man kryssar i. Konsekvenserna kan bli stora, som när utbildningsministern ville förändra skolsystemet på grund av en sådan rapport.

Under paneldebatten gjordes en intressant poäng: journalister är inte ondskefulla, och Marshall rekommenderade oss att hålla kontakt med dem och bygga upp ett förtroende. Skeptiker kan också komma med spännande uppslag (som 10:23-kampanjen mot homeopati) och har även lättare att få tag på professorer och läkare som kan komma

**Även de bästa
tidningarna i
Storbritannien
utgörs till 49%
av artiklar som
kopierats,
praktiskt eller
bokstavligt talat.**

med fina auktoritetsargument. Han sade att vi behöver få in bra, vetenskapligt material (så det dåliga inte får plats), och att vi ska samarbeta med journalister och förse dem med sådant som de behöver och enkelt kan publicera. Allt som allt var detta höjdpunkten på en intressant förmiddag.

Näst i tur var den svenske astronauten och långvarige medlemmen av VoF, Christer Fuglesang. Han berättade dels om ESA, dels om sitt besök på rymdstationen ISS. Ibland blev det lite mycket PR för ESA, men vi fick också en översikt av rymdfartens vetenskapliga aspekter, som forskningssatelliter, hur människor och maskiner kan utforska rymden med mera.

Eftermiddagen började med en föredragning av Barbro Walker (Tyskland) om Brain Gym. Denna "teknik" saluförs som en effektiv, holistisk och naturlig terapi. Den används mot en lång rad symptom – hon tröttnade på att räkna vid tusen – vilket också indikerar att något är fel. Efter uttömmande forskning kunde hon visa att påståendena som görs är fullständigt grundlösa. Teknikerna må verka löjliga (tänk på ett X, drick vatten, gör vissa rörelser...) men Brain Gym är inte bara ovetenskapligt, utan omoraliskt när det gör grundlösa påståenden och farligt när det får ersätta riktig vård.

Näst i tur stod Tomasz Witkowski (Polen), psykolog och en av grundarna av landets lilla men mycket aktiva skeptiska organisation *Klub Sceptyków Polskich*. Han gav ett mycket välskrivet föredrag som utmanade Richard Feynmans jämförelse av samhällsvetenskaper med *cargo cults*.¹ Faktum är att en stor del av den publicerade forskningen inom psykologin är irrelevant och aldrig citeras. Vidare utförs den till övervägande största delen på västerlänning-

ar, framför allt psykologistudenter i USA, vilket ytterligare försvagar dess allmänna anspråk. Men Witkowski visade också några goda exempel på psykologisk forskning, som det tredje bromsljuset eller den gula färgen på ambulanser och brandbilar, forskning som sparar pengar och liv.

För att förhindra att samhällsvetenskaper övergår i *car-go cults* måste den vetenskapliga integriteten vidmakthållas, och forskningen måste populariseras för att man ska kunna få en rättvisande bild av den. Slutligen, och här såg Witkowski hur vi skeptiker kan göra nytta, behöver forskningen (liksom den ovetenskap som Marshall tog upp) få ett kritiskt mottagande.

Nu var det dags för ännu en paneldebatt, den här gången om journalistik och kritiskt tänkande. Jag är som sagt inget fan av paneldebatter, men flera intressanta poänger lyftes fram av såväl deltagarna som publiken, om hur man utför och presenterar god journalistik som kan hjälpa till att sprida kritiskt och skeptiskt tänkande.

Dagen avrundades av Catherine de Jong (Nederländerna). Hon presenterade några pseudovetenskapliga behandlingar mot beroende som förekommer i hennes land. Ännu en gång insåg jag i vilken hög grad man utnyttjar

*De flesta av oss har upplevt hallucinationer. Bild: Okiku.
Från serien "Trettiosex spöken", Tsukioka Yoshitoshi, 1890.*

folk som behöver hjälp. Utöver att terapierna inte ger dem någon verklig hjälp mot beroende så medför bieffekterna flera dödsfall om året. Metodernas förespråkare hävdar att de blir motarbetade och att det "medicinska etablissemanget" inte vill forska på deras respektive substanser. Men de Jong hade gått på djupet och hittat flera artiklar om såväl effekter som bieffekter från 1950- och 1960-talen. Dagens sökmotorer går inte längre tillbaka än ca 1980 så det krävs en del manuellt grävande, och detta hade de Jong utfört mycket väl.

SÖNDAG

Förmiddagens program inleddes av Chris French (Storbritannien). Han presenterade sin specialitet anomalistisk psykologi, vilket samtidigt var en översikt över hans kommande bok. Det är svårt att sammanfatta en hel bok men jag ska nämna några av hans punkter. Vilka faktorer kan vara förknippade med paranormala föreställningar? Det finns korrelationer med personlighet och med att ha upplevt övergrepp som barn. Däremot finns det ingen koppling till marginaliserade grupper, som kan behöva känna trygghet. Å andra sidan är människor som upplever paranormala fenomen inte galna – såvida inte, som Chris påpekade, vi alla är galna... De flesta av oss upplever hallucinationer, och alla kan vi minnas fel. Jag kan inte göra rättvisa åt alla andra ämnen som Chris nämnde, men sammantaget var detta ett mycket underhållande föredrag.

Sedan hade vi Hayley Stevens (Storbritannien), med det roliga och lättsamma föredraget "Skeptikerns guide till spökjakt". Hon har själv trott på det paranormala, och ser sig fortfarande som spöknörd sedan flera år tillbaka.

Hans Rosling • Catherine de Jong
Christer Fuglesang • Chris French
Barbro Walker • Hayley Stevens
Anna Bäsén • and many more...

European
Skeptics
Congress
2013

23-25 August • Stockholm Sweden

www.euroskepticscon.org

Även om spökjägare hävdar att de ägnar sig åt modern vetenskap, så är mojängerna de använder inte ett dugg bättre än dansande bord och ouijabräden, och spökjägare har en väldigt låg evidenströskel. Man har fortfarande inte studerat spöken objektivt, än mindre har man någon förklaring till deras eventuella existens eller interaktion med materia.

Hon beskrev flera fall där hon var inblandad som skeptiker, och visade på att spökjägare verkligen kan göra folk rädsla för "onda andar". Ibland kan skadorna bli stora, och Hayley ser det som ett uppdrag för skeptiker att lindra människors oro med rationella och objektiva argument. Hon visade också några fall där hon genom enkla efterforskningar kunde motbevisa spökfotografier.

Kongressens sista talare var Ken Frazier (USA), redaktör för *Skeptical Inquirer*. Han gav ett historiskt perspektiv på hur pseudovetenskap har förändrats. Han påpekade att pseudovetenskapen, med internets och kabel-tv:ns uppgång, har blivit mindre synlig (inga "bestsellers") och uppsplittrad, men den är lika stor och farlig som förr. Vetenskapen bör inte förvrängas av ideologier eller religioner som tvingar sin syn på världen på andra (inklusive forskare).

Ken avrundade med att säga att vårt arbete har en mening, även om vi ibland känner oss trötta eller modstulna. Vi behöver komma över, sade han, meningsskiljaktigheterna inom rörelsen (som verkligen finns) och fokusera på att tackla dessa hot mot vetenskapen. Att utmana påståenden ger verkligen effekt.

Jag vill tacka Föreningen Vetenskap och Folkbildning för att de har organiserat en så bra kongress. Det var inte något "kändisevent", utan fokus låg på att lära sig och att dela med sig, och att lära känna den europeiska skeptiker-rörelsen bättre genom nätverkande. Tack för denna fina upplevelse, och jag ser fram emot nästa European Skeptics Congress, i London i september 2015. ✍

Not

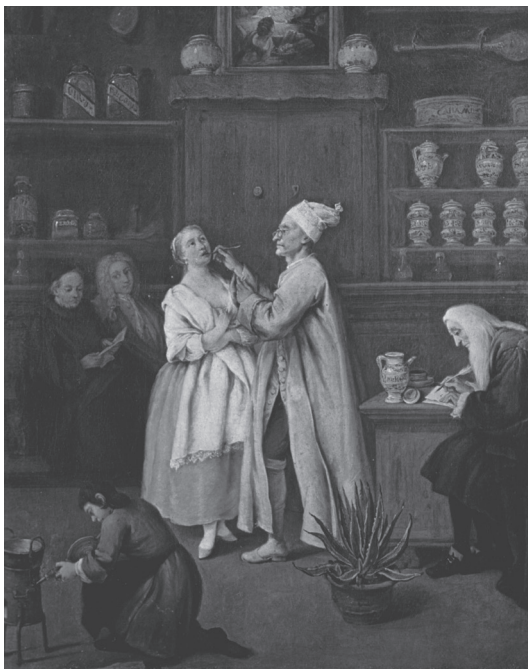
1. Feynman menade med en *cargo cult science* en praktik som liknar vetenskap, men som använder dåliga eller felaktiga metoder och därför inte bör räknas som riktig vetenskap.

Ett bortslarvat ansvar

Dan Tiler skriver om magiska åksjuearmband och apotekens trovärdighet.

DEN 15 AUGUSTI hade jag, min fru Sofia, Martin Rundkvist och Dan Larhammar en artikel på *DN Debatt* med rubriken "Bluffprodukter skadar förtroendet för apoteken".¹ I den argumenterade vi för att apoteken bör ta sin medicinska gärning på allvar och inte sälja produkter med påståenden man saknar täckning för. Det konkreta exempel vi androg var akupressurarmband mot åksjuka, något det inte finns skäl att tro är annat än placebo. Artikeln väckte viss uppmärksamhet och plockades upp i åtminstone *Aftonbladet*, på DN:s ledarsida och på *TV4-nyheterna*. Här sammanfattas några av reaktionerna.

DN:s ledarsida skrev "Hälsosam lagstiftning finns redan"² i en lite märkligt skriven kolumn som väckte misstanken att vi skulle behövt formulera oss mer pedagogiskt i vår debattartikel. Kolumnen hävdade att "debattartikeln ger uttryck för en föråldrad föreställning om vad apoteken kan och bör lova". Därefter tyckte den att apoteken

Apotekaren, Pietro Longhi, ca 1752

måste få sälja kosmetika och tuggummin, och att det är ett problem om folk litar mer på ett apotek än på en livsmedelsaffär.

Vi menar att kravet att apotek inte ska ljuga om sina produkter inte är föråldrat, utan ett anständighets- och hygienkrav, inte minst på en institution som apoteken vars *raison d'être* är deras medicinska expertis. Vår debattartikel vände sig vidare inte mot kosmetikaförsäljning som

sådan; tvärtom påpekades specifikt, i syfte att stävja en marknadsekonomivinkel, att akupressuren salufördes redan före omregleringen av apoteksmarknaden. Men det råkar vara så att man inte får ljuga om kosmetika heller. L'Oréal har exempelvis blivit fällt för att komma med grundlösa påståenden om rynkkrämer.

I *Aftonbladet*³ framkom något jag själv tycker är en större nyhet än debattartikeln. Där hade man intervjuat Eva Fernvall, kommunikationsdirektör hos Apoteket, som sade:

Jag tycker väldigt illa om när man gör placeboeffekt till någonting som är fel. Placebo är vetenskapligt bevisat att det kan ha effekt.

Att man sålt trams är efter år trots påpekanden skulle i princip kunna vara en kombination av lättja, förbiseende och allmän slapphet, men här svarar Apotekets kommunikationsdirektör – som dessutom är sjuksköterska och borde ha koll – som om hon är helt omedveten om medicinska elementa. I mer än hundra år har medicinsk forskning handlat om att få fram behandlingar som är *bättre* än placebo. Placeboeffekter är verkliga och ska inte förringas, men när man lanserar en behandling kan man inte komma undan med placebo. Det är sådant man måste – måste – kunna lita på att apoteken håller reda på.

Jag är uppriktigt förvånad över Apotekets hållning. Hade det inte varit enklare och bättre att bara säga ”ok, det har gått snett här, vi fixar”? Men nej, hellre dumpar man alla ambitioner att hålla sig mer vetenskaplig än auraläsaren på hörnet. Det finns mycket kunnig personal på

apoteken som torde ha svårt att acceptera att ledningen så ledigt distanserar sig från det senaste seklets medicinska landvinningar.

Ytterligare salt i såren är att i hela processen med den här artikeln, från runtfågningar på apotek, mejl- och telefonkontakt med apoteksföretagen centralt, och så reaktionerna efter artikeln, har exakt ingenting framkommit som tyder på att apoteken bryr sig ett vitten om ifall deras påståenden är sanna eller inte, så länge de kommer undan med det. Noll personer har uttalat sig till stöd för basal medicinsk vetenskap. Däremot har ett antal personer uttalat sig som om de funderar på att börja sälja torkat hundbajs mot feber igen.

Sverige är ett välutbildat land. Bättre än så här kan vi.

NOTER

1. <www.dn.se/debatt/bluffprodukter-skadar-fortroendet-for-apoteken/>
2. <www.dn.se/ledare/kolumner/halsosam-lagstiftning-finns-redan/>
3. <www.aftonbladet.se/nyheter/article17302617.ab>

Matmyter krossas och underhålls

Böcker som ger sig i kast med att krossa vanliga missuppfattningar är alltid trevliga. En av de senare i raden är *Myter om mat*, skriven av Stephan Rössner, professor emeritus i hälsoinriktad beteendeforskning. Mat och ätande är ämnen som berör oss alla, och följaktligen finns det många felaktiga och seglivade påståenden på området. Därför är det tacknämligt att någon ger sig på att avslöja de myter som finns.

Boken är indelad i korta kapitel som vardera diskuterar sanningshalten i vissa påståenden. Exempel på idéer som tas upp är att man får cancer av aspartam, att juice

är nyttigt, att man bör dricka minst åtta glas vatten om dagen och att bordsmargarin innehåller plastkulor. Med andra ord, påståenden som är vitt spridda. Vem har till exempel inte fått höra att man ska vänta med att bada till en timme efter maten?

MYTER OM MAT
Stephan Rössner
Västerås 2013:
ICA Bokförlag,
205 s.

Hieronymus Bosch, detalj ur De sju dödssynderna.

Eller att maten ska tysta mun? Vissa felaktigheter, som att amning skulle vara ett bra sätt att gå ned i vikt, kan man dessutom stundtals få höra även från vårdpersonal.

En av bokens stora styrkor, förutom det angelägna ämnet, är att den är trevligt skriven. Det är inget tungt faktarabblande, utan ett lätt språk med många roliga exempel. I de flesta fall får man inte bara svar på ifall ett visst påstående är sant eller inte, och varför det förhåller sig på ett visst sätt, utan en hel del annan information på köpet också.

Bokens styrka är tyvärr delvis också dess svaghet. Ibland blommar författaren ut väl mycket och tar upp anekdoter och påståenden vars sanningshalt inte diskuteras. Detta kan få till följd att man efter avslutat kapitel visserligen fått en (1) felaktighet krossad men å andra sidan fått sig till livs flera påståenden som man inte är säker på san-

ningshalten i. Efter kapitlet om champagne och bakfylla är läsaren till exempel helt säker på att man blir bakfull av champagne lika väl som av andra alkoholhaltiga drycker. Däremot vet man inte säkert om Karen Blixen verkligen livnärde sig på champagne och ostron eller om det bara var ett kul exempel. Visserligen är påståenden om en författares matvanor betydligt mer harmlösa än påståendet att champagne inte ger baksmälla, men det är synd att en bok som ger sig i kast med att krossa vissa felaktigheter spär på en del andra. Verkligheten är ju ofta intressant nog som den är.

Betydligt allvarigare är att boken stundtals utelämnar vissa fakta på ett vilseledande sätt. I kapitlet om spenat skriver Rössner utförligt om hur mycket järn spenat innehåller, men nämner inte med ett ord att spenat också innehåller rikligt med oxalat som gör det svårt för kroppen att ta upp järnet. Spenat är med andra ord inte någon speciellt bra järnkälla i praktiken.

Rena felaktigheter förekommer också. Till exempel påstår Rössner att spenatens rykte som järnkälla beror på att forskarna råkade sätta decimaltecknet ett steg fel åt höger när järnhalten bestämdes. Hade Rössner kollat upp detta påstående hade han vetat att det inte finns några belägg för att historien skulle vara sann.

En annan invändning mot boken är att den stundtals

antar ett ganska snävt konservativt perspektiv. Rössner krossar med besked idén om att tjocka människor är glada människor och framhåller att feta personer i allmänhet är djupt olyckliga. Han nämner dock ingenting om vad detta kan tänkas komma sig av. I praktiken är det knappast fetet på kroppen som gör personen deprimerad utan snarare att man faktiskt tenderar att bli olycklig när hela samhället talar om för en att ens kropp är ful och ohälsosam. Här hade det också varit trevligt om Rössner krossat några myter kring fetma – som att man kan avläsa en människas hälsotillstånd utifrån hens kroppsform.

I kapitlet om snabbmat skriver Rössner att vi lever i ett stressat samhälle och att ”drömmen om den lilla hemmafrun som kan gå runt och välja och vraka bland råvarorna på torget [...] förblir just en dröm”. Vem som drömmer om denna hemmafru och varför är dock oklart. Varför inte drömma om mer tid i största allmänhet för såväl män som kvinnor? Man kan också undra varför det är ”självkligt att alla vill att kvinnor ska amma så mycket som möjligt”? På området amning finns det idag en hel del hets – hets som i många fall baserar sig på felaktigheter.

Sammantaget är *Myter om mat* en trevlig bok i ett angeläget ämne. Dessvärre dras helhetsbetyget ned av författarens förkärlek för utsvävningar och brist på källkritik. Att ta död på felaktiga påståenden är alltid bra. Däremot har man inte vunnit jättemycket om man i samma andetag spär på en del andra.

Christine Öberg

Unik genomlysning trots oturliga intervjuer

Två forskningsområden har de senaste decennierna försett oss med ofantliga mängder ny information om oss själva: genetiken och neurobiologin. Den danska vetenskapsjournalisten och neurobiologen Lone Frank har i två böcker beskrivit och kritiskt granskat båda dessa områden. Först ut var neurobiologin som avhandlades i en bok som på danska heter *Den femte revolution* och gavs

ut 2007. Några år senare, 2010, kom hennes bok som sätter genetiken under luppen, och dess svenska översättning *Mina vackra gener* från 2012 recenserades i *Folkvett* nr 2012:4 av undertecknad. På försommaren 2013 kom sedan även den äldre neurobiologiska boken i svensk översättning med titeln *Neuro-*

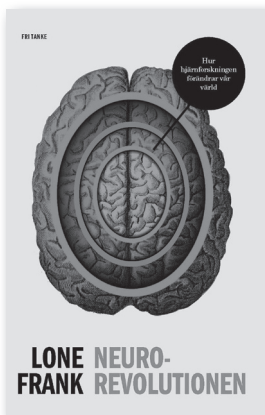
**NEURO-
REVOLUTIONEN**
Lone Frank
Översättning:
Jan Wibom
Fri Tanke,
2013,
281 s.

revolutionen, som är föremål för denna recension. Båda böckernas svenska utgåvor är på förlaget Fri Tanke.

Lone Frank har förmågan att på ett både personligt och klagörande sätt beskriva komplicerade vetenskapliga sammanhang. Hon delar ohämmat med sig av sina egna emotionella upplevelser vilka bidrar med både dramatik och en smula humor. Liksom i hennes genetikbok kretsar hennes funderingar om hjärnforskning många gånger kring hur hennes egna egenskaper kan förstås i ljuset av de vetenskapliga framstegen.

Hennes båda böcker har snarlika upplägg och bygger i stor utsträckning på besök hos och intervjuer av framstående forskare. Ibland har dessa lite olika tolkningar av forskningsrönen, vilket bidrar till att öka förståelsen av hur den vetenskapliga processen går till och belyser hur svårtolkade resultaten ibland kan vara.

I *Neurorevolutionen* beskriver Lone Frank hur de nya kunskaperna om hjärnan belyser företeelser som tidigare varit förbehållna andra verksamhetsområden, exempelvis filosofi, teologi, sociologi och ekonomi. Ett exempel på denna utveckling är den vetenskapliga tidskriften *Social Neuroscience* som började ges ut 2006. Att neurovetenskapen får konsekvenser för dessa områden är närmast en självklarhet eftersom hjärnan och människors tänkande

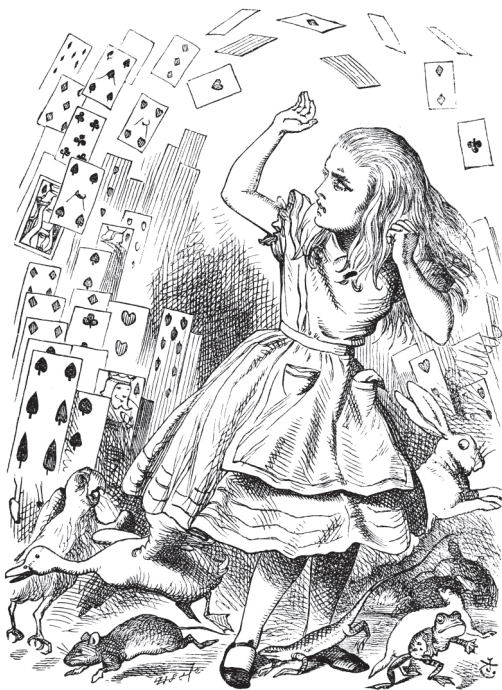

och beteenden är en så central del av dem. Som en av de intervjuade forskarna, Sam Harris, uttrycker saken: neuroforskningen "håller på att utvecklas till vetenskapernas konung".

OTURLIGA INTERVJUER

Trots att Lone Frank har doktorerat inom neurobiologi har några föråldrade klichéer slunkit igenom. Exempelvis kallar hon slentrianmässigt de delar av hjärnan som sköter grundläggande homeostas (andning, blodcirkulation m.m.) för "reptilhjärnan", trots att dessa funktioner uppstod långt tidigare än reptiler i evolutionen. Andra strukturer beskrivs som nyheter som uppstod i däggdjuren trots att de finns även i reptiler liksom i ännu tidigare förgreningar bland ryggradsdjuren.

Ett annat uttryck som förekommer i boken är att människan är en "säck nervceller", från engelskans "a bag of neurons", som presenteras som Francis Cricks mest berömda sentens. Emellertid var Cricks uttryck i boken *The Astonishing Hypothesis* från 1994 "You're nothing but a pack of neurons", formulerat som en travesti på Alice i underlandets utrop "You're nothing but a pack of cards". Inte heller Cricks samarbetspartner under många år, Christof Koch, kan när jag kontaktar honom erinra sig att Crick skulle ha skrivit eller sagt "bag of neurons", utan föreslår att det kanske är en sammanblandning med den fras som Ramachandran myntade 1985, nämligen "the brain is a bag of tricks", en säck med trick, vilket Crick lär ha gillat att citera. Icke desto mindre finns det blandade uttrycket på flera webbsidor. Är det möjligen så att det är internet som åstadkommit och gett spridning åt det?

Du är inget annat än en kortlek!, ill. John Tenniel, 1865

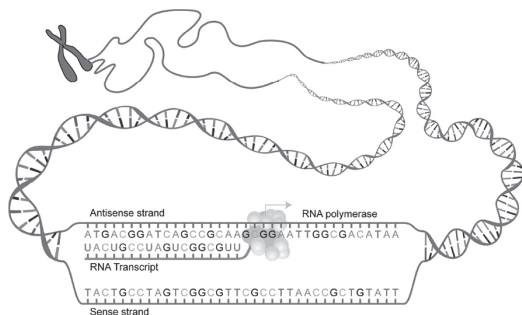
Allvarligare är att författaren haft rejäl otur med två av sina val av intervjuobjekt såtillvida att deras forskningsrön kommit att kraftigt ifrågasättas. Detta måste rimligtvis ha varit känt för författaren när boken översattes till svenska, men har ändå lämnats utan kommentarer. Den första längre intervjun i boken är med Michael Persinger i Kanada som blivit omtalad efter att ha hävdats att han hos många människor kan framkalla en känsla av en ”främ-

mande närvaro”, som av religiösa försökspersoner tolkas som en religiös gestalt, genom att låta ett svagt magnetfält verka vid tinningloberna. Redan två år innan Lone Franks bok gavs ut i Danmark hade dock undertecknad tillsammans med psykologen Pehr Granqvist med flera publicerat en dubbelblind studie som visade att personer fick sådana upplevelser i lika stor utsträckning oavsett om magnetfältet var på eller av. Ännu åtta år senare har Persinger inte publicerat några data som styrker hans tidigare påståenden om magnetfältets effekt. Lone Frank upprepar hans påstående att 80 procent av försökspersonerna ”har en upplevelse av ett förändrat medvetandetillstånd” som inte är dokumenterat i någon enda välgjord publicerad studie.

Den långa intervjun med Marc Hauser om hjärnan och moral hos primater får en nästan komisk dimension med vetskapen att Hauser 2011 befanns ha fabricerat data i en studie och förvanskat resultaten i andra. Han har därefter lämnat sin professur vid Harvard University. Inte ens en fotnot nämner denna dramatiska händelseutveckling. Faktum är att historien om Marc Hausers forskningsfusk skulle ha tillfört ytterligare en pikant aspekt eftersom han ju forskade just på etik.

UNIK GENOMLYSNING

Nu har dessa båda olycksaliga episoder dessbättre ingen större betydelse för bokens övergripande budskap. Men det är onekligen anmärkningsvärt att författaren inte tagit tillfället i akt att i översättningen modifiera texten eller ens kommentera dessa båda forskares resultat och öden. Även intervjun med Lone Frank i *Dagens Nyheter* 2013-

05-29 med anledning av boken har ett långt avsnitt om Persingers forskning utan någon reservation.

Att neurobiologin liksom genetiken snabbt gör stora framsteg innebär förstås att populärvetenskapliga beskrivningar lika snabbt kan komma att upplevas som en smula föråldrade. Neurorevolutionen, som alltså gavs ut på danska 2007, innehåller ett stort antal referenser från 2006. Den svenska översättningen har inte uppdaterats eller kompletterats med nya rön. En bok som nyskrivits 2013 skulle förstås ha haft många referenser från åren omedelbart före. En konkret faktauppgift som ändrats avsevärt är uppskattningen av antalet gener i människans arvs massa. Bokens antal 30 000 har justerats nedåt till att idag ligga strax över 20 000 gener.

Men även om många nya rön framkommit under åren efter 2006 så är bokens generella frågeställningar i högsta grad giltiga och många av de framsteg som beskrivs är säkert nya för de flesta läsare som inte själva är neurobiologer. Neurorevolutionen ger en såvitt jag vet unik genomlysning av ett nytt och oerhört viktigt forskningsområde som förväntas få stor betydelse i samhället.

Stora förhoppningar knyts till att neurovetenskapen ska kunna utveckla pedagogiken, kanske både genom att förbättra inlärningsmetoder, öka motivation och bli mer individanpassad. Eller som Lone Frank skriver: "Kan man över huvud taget bedriva en ansvarsfull pedagogik utan att ta hänsyn till hur hjärnan fungerar? Och i förlängningen: Kan man inrätta ett samhälle på bästa möjliga sätt *utan* att ta hänsyn till kunskapen om den mänskliga naturen?"

Läs hennes beskrivning av experimenten som belyser hur de omtalade spegelneuronerna revolutionerat vår syn på empati och inläring. Läs om hur studier av amygdala visar våra reflexmässiga emotionella reaktioner på vissa signaler – och hur vi med förståelse om dessa kanske kan tygla irrationella och omotiverade spontana reaktioner såsom rasism. Eller som en av de intervjuade forskarna säger om hur människor påverkas av marknadsföring: "Ju mer vi vet om hur vi kan styras av yttre påverkan, desto mer kan vi motstå det. Och reflektera". Detsamma torde gälla politiska frågor.

En intressant notering av Lone Frank är hur angelägna neuroforskarna är att deras forskningsresultat ska bli kända i samhället. Ett citat från den kände neurologen Antonio Damasio 1994 belyser deras inställning: "kunskap i allmänhet och neurobiologisk kunskap i synnerhet har en roll att spela för mänsklighetens öde". I en intervju säger Damasio att neurovetenskapen måste ut i samhället. Lone Frank tillägger att den måste bli var människas egendom. Hennes bok är ett viktigt bidrag till att åstadkomma detta.

Dan Larhammar

HUMOR

Niklas Eriksson (född 1973) är en västerbottensk serietecknare bosatt i Obbola utanför Umeå. Han gör bl.a. serien *Carpe Diem* som går i flera dagstidningar och serietidningar, serien *#Sverige* som går på söndagar i *Svenska Dagbladet* och veckovisa teckningar för *Västerbottens-Kurirens* ledarsida. Eriksson beskriver sig som en "björklövenanhängare med två barn, Volvo och hela paketet". *Folkvett* tackar för hans vänliga tillstånd att trycka strippen!

Se Niklas Erikssons webbplats:
www.niklaseriksson.se

NOTISER

Expressen och änglar

PÅ LÖPSEDELN för *Expressen* den 2 juli trumpetade man ut: Schollin får råd av döda kollegerna. En artikel inne i tidningen, över nästan en hel sida, gör textreklam för Christina Schollins butik *Änglar finns*. I Schollins butik kan man boka bland annat aromaterapi, healing, numerologi, astrologi eller tid för att få kontakt med "den andra sidan". Schollin själv gör ansiktsbehandling med galvanisk ström. Maria Brader, som skrivit artikeln, gör inga som helst kommentarer om att alltihop är humbug.

Bo Persson

Polska skeptiker

SEDAN 2010 finns i vårt grannland Polen en förening kritisk till pseudovetenskap, *Klub Sceptyków Polskich* ("Polska skeptikernas klubb", sceptycy.org). Tomasz Witkowski och Maciej Zatoński berättar i en artikel publicerad på CSI:s webbplats (csicop.org) om föreningens grundande och utmaningar. Grundandet hade tidsmässigt samband med en protestskrivelse till den polska regeringen, som i en officiell förteckning över erkända yrken och specialiseringar bl.a. medtagit siare, astrolog och rutgångare. Förteckningen innehöll också tämligen detaljerade beskrivningar av vad de olika yrkena innebar, beskrivningar som inte lämnade något tvivel om att förmågorna var äkta.

De protesterande framförde flera argument mot förteckningen. Den skänkte officiell legitimitet åt sysselsättningar som inte borde åtnjuta sådan. Förteckningen ledde dessutom till en rad rättsliga frågetecken och farhågor. Man kunde tänka sig att någon som bryter

NOTISER

mot etablerad polsk lag, t.ex. genom att utöva healing då detta ej är tillåtet, kunde försvara sig genom att hänvisa till att förteckningen upptar healing som en erkänd sysselsättning för vissa yrken och specialiseringar. Man kunde också tänka sig att siare och andra kunde bli inkallade som expertvittnen i rättegångar, då deras "yrkesskicklighet" nu blivit officiellt erkänd.

Den sistnämnda farhågan har tyvärr blivit besannad, meddelade Witkowski och Zatoński på de europeiska skeptikernas organisation ECSO:s epostlista i juni 2013. En allmän åklagare har kallat in en klärvoajant som expertvittne i ett mål som rör en saknad person. Klärvoajanten har omedelbart utnyttjat inkallelsen till domstolen för att göra reklam för sin verksamhet. Enligt dokumentet från domstolen ombeds han "genomföra ett experiment för att klarlägga var den saknade personen befinner sig". Klärvoajanten är även känd för att i sin marknadsföring hävda att han under många år samarbetat med den polska polisen. När medierna med

anledning av detta frågade en tidigare talesman för den polska polisledningen hur många av klärvoajantens antydningar som varit korrekta under de senaste decennierna, svarade han: "Inga."

JJ

"Medium" får miljonskadestånd

I *FOLKVETT* 1/2012 nämnde vi att Sally Morgan, ett av Storbritanniens mest kända föregivna medier, hamnat i blåsväder. Det var efter en storseans i Dublin 2011 som flera deltagare som suttit längst bak berättade att de hade hört en röst från ett rum intill: "Allt han sade uppprepade mediet tio sekunder senare. Det var som om informationen skickades till henne." Flera tidningar återgav uppgiften i sarkastiska artiklar. Ytterligare belägg samlades, som bilder där man kunde se Morgans öronsnäcka.

Tekniken med en medhjälpare som informerar "mediet" via radio är klassisk. Det mest kända fallet var helbrägdagöraren Peter Popoff, som 1986

NOTISER

avslöjades av James Randi. Sally Morgan kontrade dock med att stämma tidningen *Daily Mail*. I juni kom domen: Tidningen dömdes att be henne om ursäkt för de falska anklagelserna och beta-

la ett skadestånd på £125 000 (över en miljon svenska kronor). Även om Morgan inte vunnit hade hon nog inte behövt bekymra sig för sin karriär. Peter Popoffs affärer går idag bättre än någonsin.

PO

Amerikansk konspirationstro

I *SKEPTICAL INQUIRER* (Jul/Aug 2013, s. 5–6) refereras en färsk gallup där drygt 1200 amerikaner tillfrågats om huruvida de tror eller inte tror på diverse konspirationsteorier (eller andra mestadels bisarra påståenden). På frågan "Tror du att global uppvärmning är en bluff?" (*hoax*) svarar 37% jakande och 51% nekande, medan 12% är osäkra. Den höga ja-siffran får väl sägas vara en framgång för den klimatforskningsförnekande rörelsen.

Bakom siffrorna finns också en stark politisk komponent – bland republikaner är det 58% ja mot 25% nej, medan siffrorna bland demokrater är 11% ja mot 77% nej. Även för vissa andra frågor finner man betydande skillnader mellan de två stora partiernas anhängare. På frågan "Tror du att Obama är Antikrist?" svarar 6% av demokraterna och 20% av republikanerna ja. På frågan

NOTISER

”Tror du att den amerikanska regeringen kände till och tillät attackerna den 11 september 2001?” svarar 14% av demokraterna och 8% av republikanerna ja.

För andra frågor är det i stället åldersskillnaderna som är slående. På frågan ”Tror du att Osama bin Laden lever?” svarar 6% ja, men i åldersgruppen 18–29 år svarar hela 21% ja. För alla högre åldrar ligger andelen ja på mellan 3% och 5%. Överhuvudtaget verkar den yngsta ålderskategorin, 18–29 år, vara mest benägen att tro på konstigheter. Kanske går sådant över med stigande ålder?

I övrigt är det ont om tydliga mönster i materialet. Det är också svårt att veta om man bör vara nedslagen eller lättad över de allmänna siffrorna. På frågan ”Tror du att reptilvaror som kan ändra gestalt kontrollerar vår värld genom att i mänsklig skepnad vinna politiskt inflytande och styra våra samhällen?” svarar 4% av amerikanerna ja. Ett glädjebesked?

JJ

Sylvia Browne gör bort sig igen

FALLET ARIEL CASTRO har nyligen valsat runt i världens alla massmedier. Castro, boende i Cleveland, USA, höll under något decennium tre kvinnor fångna i sitt hus. Till slut lyckades en av dem slå larm och hela historien rullades upp. Det har nu uppmärksammats att mamman till Amanda Berry, en av de försvunna kvinnorna, konsulterade Sylvia Browne, ett av de mest kända självutnämnda medierna (*psychic*) i USA. Browne hävdade att hon kunde förnimma att dottern var död, och i denna tro fick mamman vara tills hon själv dog några år senare. Browne hade dock fel: Amanda Berry överlevde Castros kidnappning. Brownes besked påminner också om beskedet hon gav till Shawn Hornbecks föräldrar år 2002. Pojken var försvunnen, och Browne berättade att han var död, att han kidnappats av en mycket lång, mörkhyad man med rastaflätor, och att kroppen fanns i ett skogsområde nära två stora stenblock. I själva

NOTISER

verket var Hornbeck vid liv. Han hade kidnappats av en vit man utan rastafälator.

(Källa: *Skeptical Inquirer* July/Aug 2013, s. 7–8.)

JJ

Australiensiska rutgängarterester

DE AUSTRALISKA skeptikerna har, som många andra organisationer, en belöning utfäst till den som kan demonstrera en paranormal förmåga.

Belöningen är på 100 000 australiensiska dollar. Australiensarna testade kandidater 2001 och 2002 och har i år genomfört nya tester, vilket rapporterades om i deras tidskrift *The Skeptic* (vol. 33, nr 2, 2013, s. 10–17). Testerna genomfördes i orten Mitta Mit-ta i delstaten Victoria, mellan Canberra och Melbourne.

Det brukar mest vara rutgängare som är intresserade av att bli testade, och testupplägget var därför anpassat till vad rutgängare brukar påstå att de kan klara.

Man använde mjölkförpackningar av plast, inrullade i tyg och fyllda med antingen vatten eller torr sand. Upp-

giften var att skilja sand från vatten, och varje testserie bestod av 20 omgångar. Man hade arrangerat så att den korrekta serien aldrig var mer obalanserad än 12 mot 8. För godkänt resultat – som skulle ge tillträde till ett extra test påföljande dag där pengarna verkligen stod på spel – krävdes minst 18 rätt. Sannolikheten att få 18 rätt av 20 av en slump är låg, ungefär 1 på 5000. Å andra sidan tillät man samma rutgängare

*Den lilla mjölkerskan,
L-E May, 1880*

NOTISER

att genomföra flera testserier. Totalt genomfördes 79 testserier av ungefär 40 rutgångare. Ingen nådde upp till 18 rätt; den bästa serien var på 16 rätt. Det genomsnittliga antalet rätt över alla 79 serier var 9,85, mycket nära det förväntade slumpvärdet 10.

JJ

förekomma. Valkee ljuslurar ökar på mängden ljus lätt och effektivt genom att via örat tillföra ljuset ytterst nära den behandlade vävnaden det vill säga hjärnan.” Och vidare: ”Det väsentliga för människans välmående är ljusets mängd i hjärnan, inte i ögonen. I vår hjärna finns beståndsdelar som påverkas vid depression och som därför

Ljusbollar mot depression

DET FINLÄNSKA företaget Valkee marknadsför och säljer på sin flerspråkiga webbplats (www.valkee.com) ljusbollar som sägs förebygga och lindra depression. I Sverige uppges bollarna säljas i butik av *Life*-kedjan. Ljusbollar – om någon undrar – ser ut som vanliga hörlurar som stoppas in en liten bit i bågiga hörselgångarna, men de avger inget ljud utan istället ljus från LED-lampor. Valkees argumentation: ”När ljuset minskar kan växlingar i sinness tillståndet förekomma och allt från lindriga depressions-symptom till svåra tillstånd av mörkerdepression kan

kan få hjälp av ljusbehandling. Ljuset kommer bäst åt dessa områden genom hörselgångarna, där benstrukturen är som tunnast.”

Allt detta är naturligtvis precis så absurt som det låter. Det finns inte det ringaste skäl att tro att ljus i hörselgången kan lindra depression. Men Valkee har svar på tal: en klinisk studie visar att ljusbollarna verkligen lindrar depression. Studien visar sig vid kontroll vara en underbart pseudovetenskaplig

NOTISER

historia, endast en A4-sida lång (synbarligen ett abstract till en konferens) som inte ger något skäl alls att tro att Valkees produkt kan lindra depression.

Ljuglurar kanske de borde heta?

JJ

Det okända fick tv-pris

I SLUTET AV augusti tilldelades programmet *Det okända* ett tv-pris. Programmet, som sänts på TV4 Plus och Sjuan sedan år 2004, följer människor som säger sig ha besvär med spöken hemma. Programledaren Caroline Giertz tar med sig ett påstått medium hem till de medverkande för att se vad andevärlden har att säga. Nu har alltså programmet prisats – i anti-galan Skämskudden (motsvarighet till amerikanska Razzies). *Det okända* vann kategorin Livsstil med denna motivering: "Det okända: tolv säsonger – fortfarande inget spöke". Caroline Giertz fanns inte på plats för att ta emot priset.

FW

VoF Skåne bildat

EFTER TVÅ ÅR av skeptikerträffar i Malmö bildades formellt den 20 juni 2013 lokalavdelningen Vetenskap och Folkbildning Skåne. Alla VoF-medlemmar som bor i Skåne är välkomna att engagera sig i lokalavdelningen som kan nås på skane@vof.se, se, eller direkt till ordförande Pontus Böckman på ordf.skane@vof.se.

Debatter och kommande evenemang publiceras löpande på facebookgruppen Vetenskap och Folkbildning Skåne, och regelbundet återkommande skeptikerträffar hålls tredje torsdagen i varje månad. Arbete har påbörjats för att sprida verksamheten till flera orter och assistans med detta välkomnas tack-samt.

VoF Skåne är även engagerat i massmedias bevakning av pseudovetenskap, och samarbete har upprättats med Humanisterna Syd och med skeptiker i Köpenhamn (Skeptics in the Pub Copenhagen).

Pontus Böckman

POSTTIDNING B
Folkvett
c/o Föreningshuset
Virkesvägen 26
120 30 Stockholm

INNEHÅLL

- 4 Ledare: *Nystart för Waldorf, men varför?*
6 Peter Olausson: *80 år med Nessie*
20 *Notiser*
22 *Ur arkivet*
24 Madame B. Arnunh: *Månadens horoskop*
27 Jesper Jerkert: *Bombdetektorbluffarna*
42 Joacim Jonsson: *Pseudovetenskapen i Quick-målen*
54 Bruno Van de Castelee:
European Sceptics Congress 2013
66 Dan Tilert: *Ett bortslarvat ansvar*
70 Christine Öberg: *Matmyter krossas och underhålls*
74 Dan Larhammar:
Unik genomlysning trots oturliga intervjuer
81 *Humor*
82 *Notiser*

www.vof.se

